

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

ТОВАРИСТВО „ЧАС“ У КИЇВІ

1919.

ЧИСЛО 22.

Ц. 5 КАРБ.

ЧЕРВЕНЬ.

ВИЙШЛО З ДРУКУ ПЕРШЕ ЧИСЛО ЧАСОПИСУ

МУЗАГЕТ

Місячник літератури й мистецтва.

„Музагет“ має на меті освітлювати сьогочасне мистецьке життя у всіх його напрямках і заломити читача з новими здобутками мистецької творчості народів всього світу.

„Музагет“ виходить по такому програму: I. Красне письменство й мистецька проза. II. Статті по всіх галузях мистецтва: поезія, мальарство, музика. III. Статті по питаннях філозофії та психіології творчості. VI. Критика й бібліографія. V. Хроніка мистецького життя.

Адреса редакції: Назарівська 15, пом. 7: (по середам і п'ятницям від 5—9 що тижня). Адр. контори: Діонісієвський переулок 10, пом. 4.

„Кооперативний Кредит“

(„КОМАШНЯ“)

щотижневик кредитової кооперації
Передплата на рік — 25 карб., на $\frac{1}{2}$ року
— 13 карб.

Адреса: Київ, Володимирська 30.

Зав. ред. Ф. Матушевський.

Літературно - Науковий Вістник

український місячник літератури, науки й громадського життя.
Редакція і контора: Київ, В.-Підвална № 36, пом.
8. Телефон 60—27.
Умови передплата на 1919 рік: поки що треба надсилати 30 карб.
Ред. О. Олесь

„УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ“

місячний орган Центрального Українського Кооперативного Комітету.

(Рік видання II-й).

З огляду на дорожнечу на паперу й робітничих рук передплата остаточно невстановлена; поки що треба присилати на рік 75 карб., на пів-року 40 карб., а для трудової інтелігенції на рік 50 карб. і 25 карб. на пів-року.

Адреса Ред. і контори: Київ, В. Васильк. 14.

Зміст 22-го Ч. „Книгаря“. Юр. Ковалевський. — Бібліографія й Український Бібліографичний Інститут. В. Мілковський. — М. Коцюбинський в його листах. П. Филипович. — Лірика Максима Рильського. Ол. Саліковський. — В справі видання книжок для молоді. — Критика і бібліографія. Одділи: I. Історія. — II. Публіцистика. — III. Кооперація. — IV. Красне письменство. — V. Педагогика і школа. — VI. Видання для дітей. — VII. Інформаційні видання. — VIII. Популярно-наукові видання. — IX. Мистецтво. — X. Поезії. — XI. Релігія і церква. Видавнича хроніка. Літературне життя (звітки та чутки). Нові книжки. (1262-1292). Оповістки.

Приймається передплата на тижневий кооперативно культурно - просвітний журнал

Просвітянин-Кооператор.

Передплата на місяць 8 карб.
Адреса контори і редакції: м. Ромни на Полтавщині, Народній дім.

Видаєт-во „Просвітянин-Кооператор“.

Редакційна Комісія.

УКРАЇНА

науковий журнал українознавства.
Орган укр. Наукового Товариства у Київі.

Адреса: Київ, В. Підвална 36, кв. 8.

Наше Минуле

журнал історії, літератури та культури

Окреме число 7 карб.

Редакція і контора: Київ. Хрещатик 50.
Т-во „Друкарь“.

Ред. П. Зайцев.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Рік видання третій.

Червень, 1919 р.

Число 22.

Виходить щомісяця.

01 + 01 (061)] (47.71)

Бібліографія й Український Бібліографичний Інститут.

Стаття Юр. Ковалевського.

З початку нашої революції, коли було знищено незлічені гатки, котрими дарський уряд, і насамперед цензура тамували кожну культурну працю, повстало можливість існування вільного слова на Вкраїні. Звичайно, це мало своїм наслідком значне поширення української друкарської продукції, хоча обставини її не були для цього сприятливі (брак технічних засобів, невпорядкованість паперового ринку, труднощі комунікації її транспорту і т. і.). Розуміється, коли ми позбудемось сумної спадщини військової доби—повної економичної розрухи, коли утвориться необхідна для спокійної наукової та культурної праці атмосфера, друкарська продукція на Вкраїні повинна дуже хутко досягти великого розвитку.

При таких обставинах не може бути жадного сумніву в необхідності утворення повної української бібліографії, яка б затонтувала всі книжки, брошури, відозви, статті в періодичних виданнях і т. і., яка б кожному давала змогу орієнтуватись в морі друкованого паперу. Така бібліографія не повинна обмежуватись лише тим, що надруковано українською мовою: вона має сітт обхоплювати всі друковані твори, що з'явилися на Вкраїні незалежно від мови, її запотовувати однаково як українські книжки, так і ті, котрі видано польською, російською, єврейською та іншими мовами. При вказанні рівноправності всіх мов, мова українська матиме лише одну пе-

ревагу: українська бібліографія повинна занотувати її ті українські видання, котрі з'явилися по-за межами Вкраїни, тоді як видання на інших мовах підлягають їй тільки в тім разі, коли їх надруковано на території Вкраїни.

Додамо до цього, що нам потрібна бібліографія не тільки в стислому практичному розумінні каталога книжок та списку статей, що з'явилися в періодичній пресі: час вимагає утворення міцної підстави для бібліографії, як наукової дисципліни¹⁾.

Одну з необхідних умов для досягнення цієї величезної мети — центральну бібліографичну інституцію ми маємо: це є новий урядовий заклад—Український Бібліографичний Інститут.

Український Бібліографичний Інститут існує, як відділ Головної Книжної Палати, яку згідно з законом 24 січня 1918 р. утворено „для реєстрації всієї друкарської продукції на Вкраїні, наукового її систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями”; другий відділ Головної „Книжної Палати”—відділ Регістрації та Книжної Літописі спирається в своїй діяльності на законі від 26 січня 1918 р. про обов'язкову надсилку до Головної Книжної Палати всіми друкарнями, літографіями та іншими подібними закладами при-

¹⁾ Важливого питання про завдання й методи бібліографії я гадаю торкнутися в більшому часі. Ю. К.

мірників всіх видань. На чолі Головної Книжної Палати стоїть Рада, яка складається з представників урядових, громадських, професійних і наукових інституцій, академичних і міських бібліотек; вона збирається що-тижня та керує діяльністю Головної Книжної Палати взагалі; безпосередне керування справами належить до Завідуючого Головною Книжною Палатою.

Бібліографичний Інститут та Регістраційний Відділ, хоча відокремлені з адміністративного боку, але по суті провадять одну спільну бібліографичну працю, й через те все, що ми говоримо про Бібліографичний Інститут, відноситься одночасно й до Регістраційного Відділу Палати.

Метою діяльності Бібліографичного Інституту, як ми вище згадали, є утворення української бібліографії, цеб-то збирання, систематичне оброблення та оголошення відомостей про все, що надруковано українською мовою та іншими мовами в Україні, а також про все, що надруковано іншими мовами про Україну з початку друку й до останнього часу. Керуючі працею Бібліографичного Інституту не повинні від хвилини заплющувати очей перед нечисленними труднощами, які існують тепер і які повставатимуть перед ними при поширенні праці. Найбільша трудність внутрішнього й організаційного характеру лежить в тому, щоби знайти співробітників досить підготованих для виконання бібліографичної праці, котра, як відомо, вимагає не тільки великої уважності, але також і доброї загальної освіти і любові до книжки. Потім необхідно поставити справу одразу так, щоб наслідки праці Бібліографичного Інституту й всі його видання задовольняли найсуворішим теоретичним та практичним вимогам, яким повинна відповідати національна бібліографія, пам'ятаючи, що бібліографії українського друку не було до цього часу навіть в зародку (про Галичину ми тут не говоримо).

Що до зовнішніх перешкод в праці Бібліографичного Інституту, то всі вони виникають з загальних умов сучасного життя й звязані з одержанням матеріалів до бібліографії. Так, велика кількість книжок, виданих у Київі, давно розійшлась. Тим часом у нас до цього часу не було такої бібліотеки, котра збирала б та зберігала всі нові видання (крім бібліотеки Наукового Т-ва у Львові, яку так безжалісто плюндрувало московське військо під час окупації Галичини), й тому знайти де-котрі книжки й періодичні видання дуже важко.

Ніяких джерел до бібліографії таких видань ми не маємо, бо багато з них не вийшло в каталоги видавництв і книгарень; знову що торкається до бібліографії провінційних видань, то зібрати про них відомості також надзвичайно трудно за браком у нас тепер звязку з провінцією та відсутністю там реєстрації друкарської продукції. Таким чином, в тих випадках, коли відомості не можуть бути одержані з російської дореволюційної бібліографії, нам застається лише одно — розшукати кожну книжку, кожне число періодичного видання та списати з них необхідні бібліографичні відомості.

Нам тепер можуть зауважити, що при зазначеніх обставинах взагалі неможливо размовляти про яку-небудь більш значну бібліографичну працю, зокрема ж ставити такі недосяжно широкі завдання, які стоять перед Бібліографичним Інститутом. З такою думкою почести треба згодитись, але тільки почести: Бібліографичний Інститут починає свою працю при дуже важких обставинах, коли здійснити цілком його завдання просто неможливо, — це треба одверто визнати, зробити з цього належні висновки й одразу ж обмежити ці завдання, але з другого боку слід зауважити, що відкладати на інші часи початок національної бібліографичної праці було б нераціонально. Закласти міцну наукову підвальну української бібліографії повинно зараз, негайно, поки наша друкарська продукція не досягла великих розмірів і поки сили нашої бібліографії не розбились на цілу низку окремих праць, нічим не звязаних одна з другою та заснованих на різних підставах. Нам конче потрібно зробити це, щоб наша бібліографія не опинилася в такому безпорядному становищі, в якому перебуває зараз бібліографія російська, де ми бачимо багато бібліографичних творів, на котрі покладено силу праці, але не маємо зовсім єдиної національної бібліографії.

Найбільшою хибою російської бібліографії до останніх часів була відсутність единого, добре виробленого плану складання бібліографії всієї друкарської продукції, — та відсутність единого осередка, за допомогою котрого вся бібліографична праця була б розділена як по окремих галузях знаття, так і територіально, — без чого утворення бібліографії річ просто неможлива. Цим і пояснюється, що всі великі російські бібліографичні праці, починаючи від Сопикова (1813 — „Опытъ Россійской бібліографії“) й кінчаючи працями С. А. Венгерова (1897 — „Русскія Книги“) й Сержпу-

товского (1909 — „Справочникъ о русскихъ книгахъ“) уявляютъ зъ себѣ не що інше, якъ недокінчені розріжнені спроби утворення бібліографії: кожний бібліограф починає регистрацію знову, знову повторює те, що робили його попередники. Коли новіші бібліографи намірялись порівняти ці численні враці — показчики, каталоги, описи, та звести їх в одну цілість, тоді виявилось, що про таке зведення неможливо й гадати, бо кожна праця заснована на підставахъ, які зовсім відріжняються від плану попередніх праць, що кожний бібліограф вживає своїх методів описання книжок; — а що по систематичного поділу всіх описаних книжок — то всякі спроби порівняння поодиноких каталогів мають тільки той наслідок, що замісць системи з'являється хаос. Таким чином, коли „Московское Бібліографическое Общество“ взялося за складання російської бібліографії, воно визнало, що існує тільки єдиний шлях для досягнення цієї мети,— складання реестру книжок на ново з самого початку друку. Наприкінці треба зазначити, що ми не тільки не маємо повної бібліографії російських книжок, а навіть приблизно не знаємо, скільки їх вийшло, й справа з утворенням російської бібліографії XIX століття, після величезної праці десятків бібліографів, нині стоїть так само, як стояла десятки років назад.

Ми мусимо тут відмітити, що як раз в сучасний момент для української бібліографії з'явилась величезна небезпека, котра загрожує самому її істнуванню: українська бібліографична праця має нахил піти тим самим шляхом, який довів російську бібліографію до такого смутного становища. Ми маємо відомості про те, що місцеві бібліографичні інституції, котрі недавно повстали в деяких більших містах України на громадські кошти, почувавши себе остільки незалежними від центру, що не тільки ведуть бібліографичну працю на свій взірець, але навіть безпосередньо від себе надсилають з метою обміну ріжним інституціям ті книжки, котрі по закону повинні надходити до Головної Книжної Палати. Таке становище треба визнати за цілком ненормальне й небажане, бо необхідним наслідком його з'являється всі ті недуги, на котрі слабує російська бібліографія: відсутність одного плану, брак послідовності та твердих теоретичних підстав роботи. Між тим українська бібліографія не може уникнути такої ж самої хиби в тому разі, коли Київські бібліографи не будуть знасти, що роблять Харківські, а Полтавські не будуть лічитись з Катеринославськими.

Український Бібліографичний Інститут повинен зробити належні висновки з сумного досвіду російської бібліографії; мусить подбати про те, щоб стати тим осередком, коло якого скупчувались би всі бібліографичні сили України, що працюють над утворенням бібліографії; він повинен стати тим організуючим центром, з котрого виходять плани бібліографичних праць і в котрому вирішуються теоретичні питання бібліографії. Керуючі Бібліографичним Інститутом і всі ті, від кого залежить його діяльність, повинні разом з тим пам'ятати, що негайне утворення на місцях справжньої бібліографії на підставі науки та здобутків західно-европейського досвіду, замісць безсистемного хаотичного списування книжок, — є завдання великої культурної та державної важливості, без здіснення котрого праця Бібліографичного Інституту не може мати належного значення.

Такими місцевими осередками, котрі з'єднують бібліографичні сили в ріжних культурних центрах України та звязують їх з Українським Бібліографичним Інститутом у Київі, можуть бути тільки місцеві відділи Бібліографичного Інституту, котрі утримуються на кошти, асигновані, як Центральним Урядом, так і місцевими громадськими інституціями. Така організація місцевих бібліографичних інститутів, не звязуючи їх дуже з центром з боку адміністративного, залишаючи їх під контролем місцевих громадських інституцій, разом з тим може утворити необхідні умови для широкої бібліографичної праці, яка лежить перед Бібліографичним Інститутом: дасть змогу переводити в життя єдиний план складання бібліографичного каталогу та виконувати бібліографичну роботу в одноманітній формі й по одній системі на всій території України. Разом з тим така організація дасть змогу притягти до праці бібліографів, знавців книжної справи та місцевих книгозбирень, а також книжних діячів - практиків і підтримати їх бібліографичну працю фінансово.

Чи дасть ця організація ті добре наслідки, про які ми тут кажемо, це в значній мірі буде залежати не від Інституту, а від того, скільки всі наші бібліографи, письменники, бібліотекарі і взагалі працювники на книжному полі відчувають необхідність спільної праці для утворення української бібліографії, скільки вони почувавши свій обов'язок прийти на поміч Бібліографичному Інститутові й підлягти в своїх працях не там формам, до яких вони може вже звикли, а тим, котрі будуть ре-

командовані Бібліографичним Інститутом. Тільки в тому разі, коли така допомога Бібліографичному Інститутові буде забезпечена, можна бути спокійним за те, що віл добре справиться з своїм великим та важким завданням.

Головнішим теоретичним скарбом, з котрим Бібліографичний Інститут починає свою діяльність і який дає його керовникам глибоке переконання в тому, що праця їх заснована на твердому ґрунті, є приняті Інститутом десятимільна система бібліографичної класифікації.

Вводячи в свою працю цю класифікацію, вважаючи приєднання до міжнародної класифікації першою умовою співробітництва з Бібліографичним Інститутом, ми переконані в тому, що закладаємо цим міцну наукову підвальну української бібліографії. Бо система в бібліографії—все, її приняття доброї системи на початку бібліографичної праці, ручиться за те, що коли буде досягнено певної повноти матеріалу, то її сама бібліографія буде добірною й задовольнятиме всім науковим вимогам.

З багатьох наукових та практичних переваг міжнародної класифікації над всіма іншими¹⁾ нас переконує в необхідності приєднання до неї перш за все надзвичайно детальне переведення поділу кожного поняття на поняття йому підлягаючі, при чому в класифікацію введені не тільки всі найдрібніші галузі знаття й окремі питання, але навіть згадуються її об'єкти тої чи іншої дисципліни. (Як відомо, повні таблиці міжнародної десятимільної класифікації містять в собі коло 50.000 рубрик; таблиці ці опрацьовано так детально, її деталізація переведена в них так послідовно, що, як свідчать компетентні фаховці, міжнародні бібліографичні таблиці можуть навіть вживатись як програми до іспитів в вищих наукових закладах). Таке розроблення дає можливість доручити систематизацію бібліографичного матеріалу, що торкається найспеціальніших питань різних наук, особам, які навіть не одержали фахової освіти в тій галузі науки чи практичного знаття, до котрого відносяться ці твори,— а це, розуміється, було б цілком неможливо при вживанні інших систем класифікації. Не говоримо вже про те, що ця величезна деталізація класифікаційної схеми

¹⁾ Див. статтю С. Кондри „Бібліографична класифікація по десятимільній системі“, Книгар 1918 р., ч. 7, ст. 370—374.—Зараз я готову до другу статтю, в котрій будуть докладно обговорені різні прикмети десятимільної системи. Ю. К.

дає можливість одночасного переведення бібліографичної роботи в різних місцях та легкого сполучення її наслідків в одноціле.

Приєднання до міжнародної бібліографичної системи дає Бібліографичному Інститутові ще один величезний здобуток: завівши в себе цю класифікацію й таким чином зробивши співробітником міжнародного Бібліографичного Інституту, спільником великої міжнародної бібліографичної праці, Український Бібліографичний Інститут відразу одержує в свое розпорядження ввесь матеріал, який до цього часу був зібраний Міжнародним Інститутом відносно бібліографії України, й таким чином одразу матиме у себе бібліографичні відомості про всі твори, надруковані за кордоном українською мовою та іншими мовами про Україну, щоб то володіти здобутками величезної праці, про виконання якої власними силами не міг би навіть мріяти. Можна сміливо сказати, що коли міжнародна бібліографична класифікація навіть була би з деяких боків менш зручною, ніж яка небудь інша (але зручнішої для енциклопедичних бібліографичних праць системи ми поки-що не знаємо), ми й тоді повинні були б приєднатись до неї, маючи на увазі це міжнародне значення. На жаль, десятимільна система, широко розповсюджена в Америці та в Західній Європі, а в останні роки популярна і в Росії, у нас мало кому відома, але ми гадаємо, що вона має більше шансів бути принятю нашими бібліографами, ніж яка інша система, хоча би тому, що вона з'являється результатом праці видатних спеціалістів-вчених, виходить від такого високого в бібліографичних питаннях авторитету, як Міжнародний Бібліографичний Інститут в Брюкселі, та ухвалена міжнародним бібліографичним Конгресом в 1910 році.

Діяльність Бібліографичного Інституту на перших порах обмежується: 1) Збиранням матеріалів до бібліографії біжучої друкарської продукції на Україні та до бібліографії видань 1917—1919 рр.; списанням на картки бібліографичних відомостей про зазначені видання, згідно з правилами каталогізації, які встановлено Міжнародним Бібліографичним Інститутом в Брюкселі; поділом цих матеріалів по Міжнародній десятимільній системі бібліографичної класифікації;

2) Утворенням у всіх культурних центрах України місцевих відділів Бібліографичного Інституту з метою скончення місце-

вих бібліографичних сил для виконання за-
значеної вище праці в певних територіаль-
них межах;

3) Остаточним обробленням всіх здо-
бутих матеріалів та оголошенням наслід-
ків цієї праці в місячних бюллетенях
„Книжна Літопись“ — (що до біжучої дру-
карської продукції) та в періодичнім ви-
данні „Українська Бібліографія“ — за час
1917—1919 років.

Ми поважні ще раз підкреслити, що
здійснення цього програму не може
бути досягнено іншим способом, як
тільки спільною роботою всіх культурних
робітників, що визнають велику культурну
вагу бібліографичної справи та хотять від-
дати їй свою працю. В їх руках знаходить-
ся будучість нашої бібліографії.

Український Бібліографичний Інститут
звертався до всіх письменників та бібліо-
графів (як тих, котрі мешкають у Київі,
так особливо провінціальніх), які збирають
матеріали до бібліографії друкарської про-
дукції на Україні з початку до останніх
часів, чи матеріали до словників місцевих
письменників; до всіх працівників книги,

котрі складають, чи мають каталоги вели-
ких бібліотек; до всіх власників навіть неве-
ликіх, але систематично складених книго-
збирень; до власників рідких видань, котрі
з'явились на Україні чи торкаються Укра-
їни — з проханням подавати відомості про
свої праці та збірки, підтримувати по-
стійний зв'язок з Бібліографичним Інсти-
тутом, надсилати йому свої міркування в
справі утворення національної бібліографії,
ділитись своїм бібліографичним досвідом і
зібраними матеріалами; вступати до чис-
ла кореспондентів і діяльних співробітни-
ків місцевих відділів Інституту.

Для Бібліографичного Інституту одна-
ково бажане, як співробітництво письменни-
ків та бібліографів - теоретиків, так і до-
помога практичних зnavців книжної справи
— бібліотекарів і завідуючих книгарнями.
Керуючі Бібліографичним Інститутом з свого
боку вважають за обов'язок підтримувати
постійні зносини з усіма працівниками на
книжному полі, як листуванням, так і за
допомогою періодичної преси, бо еднання
всіх сил найкраща запорука найуспішнішо-
го досягнення спільної мети.

М. Коцюбинський в його листах.*)

Стаття В. Міяковського.

Листи письменника розгортаємо з осо-
бливим чуттям. Ми шукаємо в них відгуків
тих рисок, що приваблюють до себе в об-
личчю письменника, в письменницькій ма-
нірі, в тому особливому стилі, який від-
ріжняє його від інших.

Для того, щоб ми могли глибше вчи-
татися в письменнику, щоб ми могли зрід-
нитися з ним, історики розшукують для
нас дрібниці з його життя, художники ма-
люють його портрети, в музеях показують
нам його рукописи й речі, які оточували
письменника. Але здається, що ні один му-
зей не зможе так відбудувати й змалювати
атмосферу, в якій працював мистець, як

*) 925. М. Коцюбинський. Листи до Володимира Гнатюка. З передовою і поясненнями В. Гнатюка. Львів. 1914. Стор. 167.

Листи М. Коцюбинського до М. М. Могилян-
ського. З передовою („Наше Минуле“. 1918, ч. 2.,
стор. 58—85).

М. М. Коцюбинський. Листи до дружини.
Упорядкував Михайло Жук (Літ.-Наук. Вістн.
1919, кн. III. стор. 286—297).

це може зробити його листування. З цього
погляду листи нам здаються цікавішими
навіть ніж щоденник, де автор постійно
обмірює факти життя сам-на-сам з со-
бою. Листи ріжноманітні по складу, коли
кореспонденти автора — люди різні.

Отже й для Коцюбинського листи його
дадуть найкращий матеріал не тільки для
біографії його, а ще більш для цього від-
будування всього оточення письменника.
На жаль, ми маємо ще дуже мало листів
Коцюбинського до близьких йому людей.
До тих трьох груп, що зазначені під за-
головком, поки що можна було б додати
лише невеличкі уривки з листів письмен-
ника, які знаходимо де-не-де в споминах
про нього після смерті, чи в роковині й
в кожний з шести років, що от вже про-
бігли з того квітневого дня, в який помер
Коцюбинський.

Листи нашого письменника невеличкі,
прості й сухі. Вони мають такий діловий
зміст. Видно, що ділова людина одірвалася

од праці й похащем, короткими реченнями, стисло накреслює свої плани, думки й обговорює свої справи. „Не пишу зараз нічого—бо дуже мені ніколи, саме у нас земські збори”, а через три місяці знову: „Якісь несподівані бюрові роботи не давали мені дихати, не то писати щось” (До Гнатюка, стор. 32, 34). І так через все листування з Гнатюком пробігас цей лейт-мотів: нема часу, нудна канцелярська праця зайдає весь вільний час; крім того, хворість, постійна думка про гроші, яких увесь час бракувало—все це розуміється не сприяло спокійному, повільному оповіданню в листах, ще менш творчості. І природно, листування Коцюбинського набуває характеру ділових, сухих заміток, з-за яких тільки коли-неколи виглядає обличчя автора „На камені”, коли-неколи почується запах моря, палкий погляд сонця, „великого, гарячого, немилосердного навіть” (Гнат., 132). В своїх листах Коцюбинський рідко виявляє себе, як художник, рідко прорветься в нього образ простий, безпретензійний і навіть такий непоетичний, коли письменник себе, засмагленого від сонця, порівняє з чоботом, або себе ж, хворого й кволого—з „захарчованою коровою, що цілу зиму харчувалась соломою з стріхи, а на весну зводять її дручками, бо встати сама не годна”. Немає в листах у Коцюбинського, принаймні в більшості їх ні опису природи, ні опису людей, яких він зустрічав у своїх багатьох подорожах за-для поправлення здоров'я. Діловий тон і зміст листів доходить до того, що в Коцюбинського виробляється відповідна ляпідарна фразеологія, й короткі речення так характерні для нього, заклоптаного й закрученого, і так гарно відбивають вони на собі той нервовий поступ життя, яким доводилося жити письменникові за весь час примусової канцелярської праці за для заробітку на потреби щоденні. Ця коротенька фраза переходить і в листи Коцюбинського до дружини, частину яких ми маємо тепер, завдяки д. Мих. Жуку, що був літературним хрещеником Коцюбинського.

А може це тільки здається, що автор „Хвали життю” в листах своїх вже така ділова людина: ми маємо поки що майже тільки ділові листи письменника. І справді з д. Вол. Гнатюком його зблізило те, що Гнатюку доводилося друкувати в Галичині оповідання Коцюбинського, і листування в них почалося з приводу цих видань.

Довший час Коцюбинський з Гнатюком навіть не були знайомі особисто й лише подорож письменника за кордон і зустріч

там з Гнатюком встановила між ними приятельські відносини. Вол. Гнатюк для Коцюбинського був джерелом усіх літературних новин, він поставав письменникові за кордонні книжки, журнали та газети. Згодом листи Коцюбинського до нього стають довшими, торкаються тем, яких раніше письменник уникав. Він торкається навіть такого болючого й разом з тим прикроого для нього питання, як грошовий стан свій. „Ху, аж душно стало, пишучи про сю не-приємну для мене справу”—закінчує він в одному листі обговорення грошових умов. Торкається тепер письменник і свого настрою, росказує про себе докладніше, але характер його листів той самий з тими ж таки наріканнями на свою занятість, на пецікану працю, що не лише вільного часу для творчого відпочинку за обробленням матеріалу, який так ретельно збирався й часто не використовувався через перевтому.

Листи Коцюбинського до Мих. Могилянського теж ділового змісту. Могилянський, як відомо, був перекладчиком оловідань письменника на російську мову, й справи з перекладом, які обговорює Коцюбинський, надають листам його цей діловий характер: річ іде про розподілення оповідань по томах, кількість аркушів, сторінок, технічні й грошові справи. Тут, як і в листах до Гнатюка, вражас той самий болючий мотив—„я страшенно перевтомлений, що дні седів за столом годин 10—12, за оповідання нове не мав часу взитися, щоб злагодити його до друку. Може тепер буду вільніший, то засяду за цікавішу роботу”. І далі через два місяці: „Коли ж, горе мое, slabую, ледве стає енергії й сил на службову роботу, а промучившись 5 годин в бюро, стаю ні до чого не здатним. Може вдастся мені покористуватися велиcodними вакаціями і щось написати, хоч боюсь робити якісь пляни: капосне здорове і тут може стати на перешкоді і всі пляни марно загинуть” (До Могилянського, 69, 71).

Життя вимагало свого, й звичка діловито розподіляти працю відбилася на тих дрібницях, які доволі часто зустрічаемо в листах Коцюбинського. Він вживав чимало цифр, вказував дати в годинах, перелічував подробиці. В серпні 1911 р. він пише Гнатюку жартовливе справоздання зного по дорожу з Криворівні до Львова: „До Косова їхав возом, а в Косові взяв файногого фіякра до Коломиї за 4 гульдени... Заїхав на $5\frac{1}{2}$ годину і на двірці чекав до 8. Той жад, що віз мене до Косова, їхав середньо, були ми в дорозі 4 години” (135 стор.). Нема тут нічого загально-цікавого, ні вра-

жінь з подорожу, ні зустріч по дорозі, а лише цифри. Теж саме й далі (Гнатюк, 140). Теж саме й в листах до дружини. „Виїхали ми о год. 8^{1/2} вранці на дорогах (2 коняки) взявши з собою половину гуски, яєць, хліба, вина, чаю й цукру“, пише він дружині й зазначить ще, в яку саме годину трапилося те-то й тє-то. Де інде він подасть температуру повітря в точних цифрах: „На сонці температура доходить до 20° R., в повітрі + 16° - 17°, вночі + 11°“ (Гнатюк, 142; також Могилянський, 75). А більш за все пересипе листи датами годин і точних розрахунків, що коли зробить, де буде в яку годину, якого числа.

Таке загальне враження від листів до Гнатюка й Могилянського, напів ділових, напів приятельських. Для історика літератури й культури вони дадуть рясний і цінний матеріал для змалювання тої обстановки, в якій доводилося працювати в Українському письменникові. І для нас, чигачів

оцюбинського, так необхідно прочитати про те, як талановитий письменник сидів без копійки, оточений важкими думами замісць спокійної творчої праці, яку доводилося виконувати хапаючись, на термін, коли особливо гостро бракувало грошей. Тут є над чим подумати історикові культури, але нас більш цікавлять зараз в листах Коцюбинського де-які інші речі. Перш за все те, що стосується до його писань і поглядів на письменницьку працю.

Треба зазначити, що М. Коцюбинський був надзвичайно скромним письменником і, як спріавжній мистець, не почував своєї мистецької сили й постійно був сам незадоволений собою. Оскільки не мав він „амбіції“, свідчить таке місце з листа його до Гнатюка з приводу образа „Він іде!“: „Що до моого оповідання то з вашого вислову—буде надруковано в котрійсь з дальних книжок — я бачу, що воно Вам не сподобається і Ви не маєте охоти пустити його, хоч місце є. Щиро вам кажу, що я не маю такої пустої амбіції, аби уважати все, що напишу, гарним та вартим друку. Отож не робіть собі церемонії зі мною, якщо мій образок не подобається Вам, зверніть його мені назад...“ Може з часом напишів для Вістника щось більш цікаве“. (Гнат., 95—96). Так писав вже зовсім міцний, відомий і визнаний критикою й читачами письменник. Ця скромність була його особливою пріметою. Значно пізніше, вже після оповідання „Тіни забутих предків“, Коцюбинський писав тому ж Гнатюкові: „Врешті не те мене тривожить, що я так мало написав, а те, що написане не вдо-

вольняє мене, що треба б краще обробляти й виконувати річи, бо важна не кількість, а якість“ (Гнат., 146). Відомо, як довго опрацьовував і переробляв письменник свої оповідання, як часом довго чекали воня такої переробки, а де-які так і не дочекались і побачили світ лише після смерті автора (опов. „Відьма“ написане в 1898 р., надруковане лише в 1919). Коли для перекладу, чи для нових видань письменників доводилось переглядати свої старі друковані оповідання, він часом остильки був незадоволений ними, що забороняв друкувати їх. Зупинившись на певній манірі письма, Коцюбинський розуміється відчував слабість де-яких творів, де тенденційно - громадський зміст переважував над художнім боком. „Я просто в одчай прихожу“, писав він до Могилянського: „Річ у тому, що згодившись помістити у II томі „На віру“, я не уявляв собі, наскільки ся річ слаба, бо 20 літ не перечтував її. Тепер, коли довелось її читати, я не пізнаю себе. Скільки тут солодкого, ідеалізації селян, які примітивна техніка і яке все безкраю скучне! Я просто червонію, перечитуючи повість“. Коцюбинський рішуче висловився її проти перекладу своїх перших оповідань „Пятизлотник“ і „Харіття“. Це незадоволення своїми творами було в Коцюбинського й відносно нових його оповідань. Про свій мистецький шедевр „Тіни забутих предків“ він писав Могилянському: „сьогодні скінчив своє гуцульське оповідання, вийшло невелике, аркушів три, не більше, але яке воно, ще не знаю. Певно доведеться поправляти, переробляти на вітвіть. Взагалі — я мало задоволений з своєї роботи“ (Могил., 74). Про незадоволення собою писав Коцюбинський і з приводу „Persona grata“ й „В дорозі“.

Поруч з такою самооцінкою письменник часом висуває те, що здається йому позитивним в його творах, підкреслює, що саме він уважає за вартість художнього твору.

В листі до М. Могилянського він кидає таку характерну для нього формулу: „мова в белетристичному творі — половина, коли не більше, краси його“. Ми знаємо, як письменник виправдовував свій афоризм, як він працював над мовою, як збирав для цього матеріал і по книжках і в живому побуті тих людей і країн, з життя яких писав оповідання. Коцюбинський розпитує й записує місцеві назви квіток, взагалі місцеві слова, разом з якими переносить в свої оповідання „кольорит Гуцульщини й запах Карпат“, як це йому

вдалося зробити в „Тінях забутих предків“. Разом з цим живим матеріалом він уважав найкращим для себе джерелом друковані записи фольклорного матеріалу. „Розважали мене під час вакації Ваші коломийки“, пише він Гнатюку: „Що за хороша книжка! Просто подивляєш багатство народньої творчості, багатство, кольоритність мови. Буду красти—шевно скаже кожен письменник читаючи сю книжку і в тому переступі будете винні Ви“ (92). В іншому місці він признається знов, що „з головою пірнає в етнографічні записи, в те чисте й свіже джерело народньої творчості, та покріпляє тим свої сили“.

В одному листі до Могилянського письменник зазначає прийом, що вжив він для художнього ефекту, це—„грубе слово“, яким кінчалася коротка остання сцена в оповіданні „В дорозі“ й яким автору „хотілось ударить читача, підкреслити всю гидоту психичної реакції обивателя після хвильового під‘йому“. В де-кількох листах Коцюбинський накреслює пляни своїх нездійснених робот: роману, який стояв на думці в нього ще в 1904 р., картин італійського моря (Гнатюк, 63, 120).

„Думаю написати щось про Каپрі—се мають бути дрібнички, враження, картички, сонце, море, природа і трошки людини, яка усе те любить“ (Могил., 76). Як ілюстрація до цих останніх слів—листя Коцюбинського до дружини, що стоять якось огороженою від листів до Могилянського й Гнатюка. Природа, сонце, гори—панує в них, особливо в перших листах 90-х років. Згодом листи стають коротшими, враження передаються похапцем з обіцянками розказати, „як повернусь“. Але перші листи—це попередні нариси тих малюнків природи, що потім дали тло кримських оповідань письменника, де багацько „сонця, моря, природи“ й „трошки людини, яка усе те любить“, або люди зливаються з тим тлом природи, як це бачимо в прекрасній акварелі його „На камені“.

На жаль, ці останні листи до дружини подані лише в уривках і не всі, але привітаймо друкування листів письменника, не чекаючи ніяких „давностей“, як це бувало звичайно. Будемо мати надію, що інші кореспонденти подадуть те, що зберігли з дорогоцінних листів Коцюбинського.

Лірика Максима Рильського.*)

Стаття П. Філіповича.

Недавно вийшла друга книжка лірики Максима Рильського—„Під осінніми зорями“. Перша його книжка з’явилася ще в 1910 році,—де, як визначив один з рецензентів, „маленький збірник мрійних, трохи дитячих поезій“, але критика зустріла його прихильно, його було занотовано як в статті С. Русової „Современная украинская лирика“ („Украинская Жизнь“, 1912 р. № 4), так і в „Історії українського письменства“ С. Ефремова. Після цього збірника в різних журналах друкувалися поезії М. Рильського, а також де-які речі, більші по розміру. Одна з них—написана октавами іділія „На узлісся“ („Шлях“ 1917 р.—і окремо) звернула на себе увагу тих, хто стежить за розвитком молодої української поезії. „Ті чисті настрої, спокійно-напружена емоція, якими поповнена іділія, дають певність в тому, що великий хист автора,

зараз заплутавши в технічних путах, має будучість“, писав рецензент „Літ.-Наук. Вістника“ Ю. Іванов-Меженко (1918, кн. IV — VI, 186 ст.).

Одил з найвидатніших представників старішого покоління сучасної української поезії М. Філянський висловився про неї ще з більшою прихильністю. Він з захопленням писав: „Коли я взяв у руки сю невеличку книжку, на зовнішнім облаччі котрої лежить тавро наших днів, і прочитав кілька рядків, які попалися мені на очі—я згорнув її і деякий час не став її читати. Так робить гурман, відчинивши тільки що одірану коробку цейлонських мангустанів“. ...Сам автор зізнав кому її подарувати: „братам поета“. („Шлях“ 1918, ч. 4—5, 87 ст.).

Я не буду тут розглядати поем Рильського, зазначу в них тільки ті риси, котрі поможуть намалювати обличчя Рильського, як лірика.

Зупинитись для цього на першій, „напівдитячій“ книжці поета не прийдеться—

*) 926 Максим Рильський. Під осінніми зорями. Лірики книжка друга 1910—1918. Вид. „Грунт“. Універсальна бібліотека № 17. Київ. 1918. Стор. 128. Ц. 4 гривні.

зовсім не багаті її мотиви, не видно в ній піде прикмет художньої оригінальності. В збірнику „Під осінніми зорями“ (поезії років 1910—1918) М. Рильський зробив великий крок наперед. Правда, обсяг його тем не досить широкий, але поет знайшов свій шлях і—головне—дійсні художні засоби для здійснення своїх завдань, вироблені під впливом видатних — переважно російських—майстрів слова.

Пливучі острови, пеначе з снігу, білі—
На вас лечу... Хот думкою свою,
Щоб сердце чарами спокою ви укрили.

писав Рильський про хмари в першій книжці в циклі „На білих островах“ (55 стор.). І ці „чари спокою“ далі все більше приваблювали поета. В іділі „На узлісся“ він висловлювався, що „спокійний“ розум сердце ніжно гріє, і що „спокійні“ думи розбудила в його сердці тиха пісня лісової трави.

В новій книжці поет ствержує, що душа його

Занадто спокійна і ясна (85 ст.).

У шелестінні осінніх дерев він чує заклик:

Керуй на озеро спокою
Свої шукання молоді (103 ст.).

І пісні він виводить не в часи тривоги і любовного трептіння,—

А в тихий час, коли спокою
В душі пливе ясний поток (110 ст.).

Єсть у Рильського поезія „Джема“ на мотив із „Вешніх вод“ Тургенєва. І цікаво, що в перших же рядках знаходиш таку деталь:

Гарячий день. Гудуть джмелі і бджоли
На золотій акації густій.
Заснула мати і на білім чолі
Спинився спокій мілій та ясний
(97 ст.).

В одній з своїх найкращих по образності поезій—„Срібний сонет“ Рильський дає малюнок зімнього спокою:

Посріблеві ліси скуталися тінню,
А небосхил горить і віти золотить
Вихожу я на шлях — на смугу испо-
снію,—

І чудно, що давінко сніг під валянком
скрипить.

У цьому ж лісі я пив самоту осінню,
Тут весну цілував під шелест вер-
ховіть,

Тут літом пропливли ледаті дні не-
змінні,—

Тепер сюди прийшов мороза я зустріть.
Цей вечір замкнений в холодному
спокої

Ясний, докінчений нагадує сонет,
Сонет краси гаїв і тиші зімової.
Зі сніжних рим дзвінких його зложив
поет,
Чий сілуєт на тлі блакиті неземної
Для тих, хто молиться, є Божий
сілуєт (109 ст.).

Але такий холодний спокій не гармонує з настроїми молодого поета. Він його не витримує, як не витримує і „дзвінких рим“ у цитованому сонеті... У другому місці він навіть признається:

Завидую тобі, морозний супокою
(117 ст.).

Но замірання творчих сил природи, а гармонія життя, вічно нового, неосяжного, викликає у поета натхнення, переняте пантеїзмом. Тут він трохи наближається до Тютчева, особливо поезія „Люби природу не як сімвол“ (115 ст.) нагадує знамените „Не то, что мните вы природа“. Рядка

..В ній є висоти незмірні
Й святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї... (115—16 ст.)

зовсім схожі з рядками:

Въ ней есть душа, въ ней есть сво-
бода,

Въ ней есть любовь, въ ней есть
языкъ.

Тільки пантеїзм Рильського мрійно-спокійний, лагідний,—Тютчевські пісні „про древній хаосъ, про родамый“ чужі йому.

„На узлісся“ Рильський закінчив гімном весні, ї одна з найкращих його поезій чудово передає настрій весняних днів, польової роботи, української природи:

Весною ми їадили в поле
Візком однокінним старим.
Котилися вруна поволі,
Гаї зеленіли, як дим.

Над сріблом води лісової
Знімаючись, щиглик дзвенів...
Ми їхали мовчики з тобою,
Для щастя не знаючи слів.

У полі кипіла робота,
Сивіли воли на ріллі,—
А ввечері тиха дрімота
Безмовно пливла по землі.

Веселі додому верталися
Ми в свіжій вечірній імлі,—
І стомлені душі зливались
З душою святої землі (96 ст.).

Але, як і личить романтиків, поет,— „чужий землі“, а для неба „земний“ (117 ст.). Не земна реальність приваблює його найсильніше,—він жде того, „чого не знає

світ" („Царівна“), ловить „одблиск слова взискуючого графа“ („Самотна келія“, 82 ст.).

Не Бог, не Сатана вітає надо мною,
А інший, дивний Дух на все кладе
печать

Прозорої краси і срібного спокою,
Яких земним устам не знати і не
назвати (83 ст.).

Простим і ясним хоче бути поет і часто бував таким, коли одкриває душу чарам природи —

...по простому співати
Мій рідний гай мене з дитинства
вчив...

...Хоч не раз, признаюся, ставати
Я на котурни модній любив.
(„На узлісі“, 5 ст.)

Ці „котурни“ найбільш помітні в циклі „Беатріче та гетера“. Хіба не недавньою модною банальщиною звучать вислови —

Я чистий образ Беатріче
На сміх гетери проміняв (55 ст.),
або виклики в дусі Бальмонта:

Люблю отруту сковану в лілії,
Люблю порок із поглядом ясним (61).

Тай сам поет признався, що ці образи чужі його поезії, яку пестили далеко од міської метушні широкі поля й тихі хутори.

Не ясноокий образ Беатріче
І не гетери темний, п'яній зір
Мене трівожить і невпинно кличе
В незнану даль, у золотий простір.
Hi! Просте личко у хустині білій,
Тоненькі руки, золото довгих вій
І голос півдитячий і несмілій
Пронеслися тінню у душі моїй. (75 ст.).

І Рильський находить правдиві слова, коли він має постать панни з „очами тихими і смутними“, яка грає на фортеп'яні, коли закохавшись на хуторі в Галю, мріє про далеку царівну“, або коли складає прості ліричні рядки в дусі Гейне, з якого зробив він і кілька перекладів.

В еротичних поезіях М. Рильського відчувається іноді й вплив Блока, особливо помітний в VII — VIII строфах „Царівна“ (порівняй з „Незнакомкою“). В поезії „Наша зустріч єдина була“ Рильський пише про укоханий образ, який закрили *сніги*,

Що летять і пливуть навколо, а ціл „Беатріче та гетера“ починає такими признаннями:

Я тільки надпив свою чарку,—
Л сердце вже п'яне давно:
Якесь його інше сп'янило,
Якесь невідоме вино.

Пливу чи іду я — не знаю...

Сніги і холодні огні...

Хто дав чарівної отрути
В своїх поцілунках мені?

Шуми і гуди, *хуртовино*,
Пливіть *невдовимі сніги*,
До моря краси і спокою
Засипте навік береги.

Я з вами, — я з вами, — я з вами,
Холодні, *летючі*, смутні!..
Все зникає, як іскра зникає,
Як іскра згасає в вині (51 ст.).

Щоб зрозуміти ці невластиві для Рильського мотиви, треба згадати — „Сніжну Ночь“ — пайсальнішу з книг Блока. І там знайдемо:

Я пригвожденъ къ трактирной стойкѣ.
Я пьянъ давно. Мне все равно.
Вонъ счастіе мое на тройкѣ
Въ сребристый дымъ унесено.
Летить на тройкѣ, потонуло
Въ снігу временъ, въ дали вѣковъ.
...А ты, душа, душа глухая...
Пьянымъ пьяна, пьянымъ пьяна.

(107 ст.).

Що більш зrozуміємо „невідоме вино“ Рильського, коли прочитаемо „Сніжное вино“ Блока, яким відкривається його книга:

И вновь, сверкнувъ изъ чаши винной,
Ты поселила въ сердцѣ страхъ
Своей улыбкою невинной
Въ тяжело-змѣйныхъ волосахъ.
Я опрокинуть въ темныхъ струяхъ
И вновь вдыхаю, не любя,
Забытый сонъ о поцѣлуяхъ,
О снѣжныхъ выюгахъ вкругъ тебя.

(1 стр.).

Але на Рильському відчувається тільки зовнішній вплив рафінованої й палкої поезії Блока, яка не „засипала“ нашому автору берегів „до моря краси і спокою“...

Також зовнішній характер має вплив на Рильського поезії Інокентія Анненського, поезії, повної надзвичайної краси, гіркості й муки, — див. поезії „Безсоння“ (43 ст.), „Музика“ (120 ст.). Останній вірш, присвячений пам'яті Анненського, показує, що автор добре відчуває тяжкі чари „Кипарисового Ларца“.

Можна зазначити ще інші впливи на молодого поета: Шукіна й Лермонтова (в „На узлісі“ — Рильський називає Лермонтова

своїм „великим учителем“), М. Філянського, А. Кримського („Царівна“), М. Кузьміна („Далекий дім, замисливий і білий“) і всі ці впливи показують, що поет пройшов добру школу і не втеряв своєрідності.

Іноді він користується окремими образами, яких уже вживали інші поети (таке користування стрічається й у великих майстрів...). Рядок

Підніма з прокволу ніч таємне чоло
нагадує Брюсова:

Возвила ночь свою черную голову
(„Зеркало тьней“).

Вираз

...в краплі—життя океана...

дуже подібний до образа Гумілєва:

...въ каждой каплѣ запахъ океана.

Коли читасмо рядки:

Тут фортеп'ян з співучою душою

Стоїть і жде що приторк тихих рук

В йому пробудить знов заснулий звук,
то споминається образ із Роденбаха, який
взагалі повинен бути близьким нашому
мрійно-сунокійному авторові. Навожу рядки
Роденбаха в російському перекладі Елліса:

Піанино въ сумеркахъ задумчиво
мечтаєть

Въ своемъ углу и ждетъ невѣсты
блѣдныхъ рукъ.

Як бачимо, М. Рильський хоче поширити обсяг своїх тем і настроїв, хоче використати для української поезії здобутки найкращих поетів російських і західних. В такому напрямку висловлювався він і в своїх рецензіях, які друкувалися в „Шляху“. Так в одній рецензії він писав: „неваже й досі не скінчився в нашему письменстві період нудних наслідувань Шевченка, банальних патріотичних вигуків та сентиментальних фраз під гучною назвою поезії“ („Шлях“ 1918. № 2, 59 ст.).

В другім місці Рильський виказував такі бажання: „Воно б і хотілось нам мати своїх Едгарів По, Метерлінків, Пшебишевських, своїх Маяків, Верленів, Блоків, Інокентіїв Аненських, чи й своїх Рембо або навіть Маяковських—але чи не замало у нас для такої рафінованої культури

ґрунту під ногами? Або чи не замало поки що талантів?“ (70 ст.) Рильському таланта не бракує. І він досить обережно береться за „модернізацію“ української літератури, хоче найти Грунт під ногами, але іноді робить і помилки. Поезії його мелодійні, образи трапляються вдаті, напр.:

Уміється зелене літо
І засміється, як дитя (6 ст.)

або

У небі вітер кучеряви
Колише теплу блакить. (33 ст.)

Рильський, коли треба, вживає стислі вирази афористичного характера, напр.:

Вміє розставатись той, хто вмів любити (22 ст.)

...Хто злився раз із світовим життям
Згнє в землі, але не вмре ніколи (116 ст.).

Проте можна помітити у Рильського і негативні риси. Закиди з боку мови йому вже робили критики раніше. Я хочу зазначити, що в свою книжку він помістив чимало зовсім слабих поезій, напр.: „Тя може не така“ (39 ст.), „Я знаю: буде ще багато“ (42 ст.), „Ні, не тобі розвіяТЬ цю трівогу“ (66 ст.) і др. Взагалі, як би автор зробив строгіший вибір поезій, книжка була б краща.

Треба остерігатись також такої банальщини, як „фіал з любов'ю запашною“ (68 ст.). В поезії „Фрагмент“ (89 ст.) описується зімовий день, скирди в снігу й горобці; тут же знаходимо рядок:

Принудились тополі старосвітські
(90 ст.).

Цей модернізм в дусі Ігоря Северяніна зовсім не на місці.

Зовнішній вигляд книжки „Під осінніми зорями“ досить брудний. Тоді як інших молодих поетів добре видає „Світ“, книжка Рильського вийшла в видавництві „Грунт“, та ще чогось в серії „Універсальна бібліотека“ поруч з невдачними перекладами. Але читач безумовно зробить помилку, коли не зверне уваги на цю невеличку книжечку, яка коштує всього чотири гривні й в якій поезії так тісно надруковані, що іноді навіть одна не відокремлюється від другої.

В справі видання книжок для молоді.

Стаття Ол. Саліковського.

Наші видавництва за останні два роки зробили величезну працю. Огляди української книжкової продукції, уміщені в „Книгарі“ (чч. 5 і 20) свідчать, що в 1917 році кількість окремих видань (назв) досягла 185-ти, а в 1918 р. — майже 700, не рахуючи журналів та газет. Треба мати на увазі, що ці огляди далеко не повні й що фактично цифри повинні бути значно вищими.

Вимагати від наших видавництв ще більшого навряд чи було - б можливо, оскільки справа торкається числа випущених книжок взагалі. Інакше стойть справа що-до кількості видань по окремих галузях, що-до того, на які саме книжки треба було-б зараз звернути найбільшу увагу. Це великої важості питання, й на ньому я дозволю собі зупинитись докладніше.

Ми добре знаємо, яку величезну роль відограла російська література, чи, точніше мовити, російська книжка в справі русіфикації української інтелігенції. Вона одібрала від України — й одібрала цілком природно без усякого насильства—більшість її культурних сил. І яких сил!.. Гоголь, який так широко любив рідну Вкраїну, походив з української родини й був сином українського письменника, в молоді роки свого життя писав, що „никакъ-бы не даль преимущества русскому предъ малороссияниномъ“ і що не може він з'ясувати собі самому, „какова у меня душа—хочлацкая или русская“. А кінець-кінцем цей геніальний українець став не тільки виключно російським письменником, але й головою цілої російської літературної школи. Через що? Та перш за все через те, що вчився він і міг учитись лише З російської книжки, читав і міг читати в молодім віку, коли складаються головніші властивості, настрої та поривання людини, знов таки лиш російську книжку, бо іншої, щеб-то рідної, вкраїнської не було. Всю вкраїнську літературу того часу можна було перечитати за тиждень, як що не швидче.

Другий російський письменник, українець з походження, В. Короленко, в своїх автобіографичних нарисах „Історія моего современника“ розказує надзвичайно інтересно, чому він став тим, чим є зараз. В дитинстві він поглинув безліч книжок, захоплювався між іншим „Кобзарем“ Шевченка, але цей останній був лише епізодом в його духовно-

му розвитку. Книжкова стихія, яка його оточувала і в яку він пірнув з головою, була російська, й тепер на запитання про національність, до якої належить шановний автор „Без язика“, він не зрікається свого українського походження одповідає: „моя рідина — русская литература“.

Останніми часами засновано значну кількість українських шкіл, де навчання провадиться українською мовою й по українських підручниках. Здавалося б, з першого погляду, що це Грунтовно міняє справу, що зараз українську дитину й українського юнака оточує українська стихія. Небезпеки русіфикації для нашої молоді, здається, немає й бути не може. Але то так лише *здаетъся*. Треба взяти на увагу й завше пам'ятати те, що русіфікувала й русіфикує нас не стільки школа, скільки книга, — так само як і духовний розвиток усім нам взагалі, росіянам і українцям, дали не стільки ті підручники, які ми по-більшості ненавиділи та проклинали, а після іспитів бігли топити в річці або в ставку, а ті захоплюючі книжки, які ми читали кожної вільної й невільної години й які ховали від учителя під парту. Оте захоплююче читання, оті російською мовою читані Жюль Верні, Купери, Майн-Ріді й т. і., навчили нас любити книжку, викликали в нас жагу знання, привабили нас до читання й студіювання взагалі. Це вони, кінець-кінцем, зробили стількох з нас людьми російської культури, перетворюючи часом в українській родині вихованих дітей на росіян.

Само собою зрозуміло, ще зовсім не значить, що українській молоді не треба давати до рук російської книжки. Навпаки! Величезні багацтва російської літератури не в меншій мірі, ніж багацтва німецької, французької та англійської, повинні бути приступними кожному інтелігентному українцеві. Але коли?.. На мій погляд, це повинно - бути, при нормальних умовах, лише тоді, коли в душі української дитини міцно закладено підвалини рідної, матерньої культури, добре закріплена широка любов до рідної мови та рідної книжки.

Але ж для цього потрібно, щоб була, щоб існувала ота книжка. А її й зараз майже *нема*. Переглянувши згадані вище огляди ми бачимо, що література такого ве-

личезного значіння й впливу, як дитяча, займає у нас до цієї пори одно з останніх місць. За 1917 рік складач зазначених оглядин налічував українських видань для дітей ріжною віку 21, а за 1918 р.—64. І то більш за все „метелики“ та взагалі дрібні книжечки. Це, само собою, не можна рахувати дитячою літературою, це є лише ембріоном її, якому поки-що не можна надавати жадної серйозної ваги в розумінні широкого й глибокого впливу на духовний розвиток наших дітей.

Що ж повинні читати наші діти, чим повинні вони живитись?..

Не тільки гадаю, але й знаю, що читають вони (та й не можуть не читати!) й захоплюються тепер, як і до 1917 року, майже виключно російськими книжками, яких до-схочу є в кожній бібліотеці й які так легко дістали в кожній інтелігентній родині. Чи ж можна, справді, не прочитати велико-го „Робінзона“, великої „Томової хатки“, чи ж можна не захопитись Жюль Верном (та ще так гарно ілюстрованим!), Майн-Рідом, Купером та Конан-Дойлем? А російські дитячі часописи! Подивіться яке там багадство — і художнє й наукове. Російська бібліотека для дітей ріжного віку може бути складена з тисячі гарних книжок, а в нас ледве набереться й сотня.

На мій погляд, ця конкуренція найбільш

небезпечна для нас, і на неї наші видавництва, оскільки вони служать українській справі взагалі, повинні звернути як найбільшу увагу. Дорослі люди можуть читати на якій хтось мові, й тому можна не поспішати з виданням великих наукових, публістичних й інш. праць, якщо це утруднює, затримує й зменшує книжкову продукцію для дітей, для молоді. Вона, ця остання продукція, поруч з літературою для народу, повинна стати у першу чергу, повинна зосередити на собі головну увагу українських видавництв, а також і наших письменників, бо не можна обмежитись самими технічними засобами до поліпшення цієї справи, не слід задовольнятись перекладами світових творів та юнацької літератури й взагалі істнющими книжками улюблениців молодої публіки. Греба одночасно творити також і свою національну літературу для молоді. Одна українська історія дає для цього широчену можливість і безліч сюжетів та матеріалу.

Взагалі, поки з українських книжок наші діти не зможуть скласти гарної, задовільняючої їх бібліотеки, до тої пори ми не можемо мати певності, що вони не опиняться на тім шляху, який, коли не одірве їх цілком од рідного народу, то в кожнім разі зробить чужу, літературу, чужою мовою написану, найдорожчим скарбом їх душі.

Жритика і бібліографія.

I. Історія.

927 *Vas. Різниченко. Пилип Орлик (Гетьман - емігрант), його життя й діяльність.* Київ 1918. Стор. 48. Ц. З карб. 50 к.

Потреба популярної книжки зросла на Україні незвичайно; особливо збільшився попит на книжки історичні—тут помічається справжній голод,—отже й книжку д. Різниченка треба вітати, як таку, котра знайде свого читача серед широкого загалу нашого громадянства. Це не є наукова праця, збудована на вивчені архівного матеріалу, не кажу вже свіжого, невиданого, але навіть друкованого. Це просто популярна книжечка, складена головним чином на підставі праці Костомарова „Мазепа и мазепинцы.“ (Собр. сочин. изд. Литер. фонда т. XVI) і двох праць Альфреда Єнсена: „Орлик в Швеції“ та „Родина Войнаровських в Швеції“, уміщених в 92-му томі „Записок Наукового Тов. ім. Шевченка у Львові.“ Ця

основа поповнялася відомостями, взятыми з Солов'йова („Історія Россії“), Маркевича („Іст. Малороссії“), Скальковського („Орлик і Запорожці“) і де-чим з числа джерел, зазначених автором на стор. 5-ї його праці.

На основі праць Костомарова й Єнсена д. Різниченко росповідає про долю нещасливого Орлика, з певним нахилом до ідеалізації гетьмана, починаючи з часу його обрання й кінчаючи його смертю. Оповідання йде іноді так близько до тексту Костомарова, що дивуєшся, для чого автор посилається на „Переписку на латинскомъ и польскомъ языкахъ“, видану в „Чтеніяхъ Московского общ. исторії и древн. Рос.“ (1847, кн. I), коли очевидчаки цитати беруться просто з Костомарова (див. стор. 16 і 45). Там, де автор цитує листи Орлика або його промови, знов таки він робить це не з тексту оригінала, а з перекладу Костомарова. Щоб впевнитись в цьому, досить порівняти його цитати на стор. 15—16, 18,

19, 20, 21 і інш. з текстом Костомарова ї з оригіналом Орликових листів. На цих сторінках цитати починаються й закінчуються у д. Різниченка точнісінько з того самого місця, з якого починає або на якому закінчує їх Костомаров. Наслідування Костомарову заходить у д. В. Різниченка іноді так далеко, що він просто забуває проставити лапки там, де слід було б зазначити слова славетного історика. Так на сторінці 16-ї увесь абзац, після якого зроблено зноску 30-ту, взято дословно з Костомарова („Мазепа и Мазепинцы“ Спб. 1905. Ст. 741), хоча д. Різниченко її послався на згадану вже „Переписку“. Те саме робить автор і в перших рядках стор. 18-ї на ст. 37. Таким же способом користується він і з праці А. Єнсена „Орлик у Швеції“, черпаючи з неї, як то кажуть, репна таш. Бував і тут, що лапки не завсігди проставляються там, де слід (див. стор. 28). Трапляються в нього її не зовсім точні цитати, але де автор робить ради ефектного словечка. На стор. 42-ї Різниченко говорить про ті страхіття, які увижались російському урядові в другій половині XVIII в.—з природою можливості українського сепаратизму. Цитата ця наведена у д. Різниченка не точно: у Костомарова йде мова не тільки про турботи уряду російського, але й про настрій дворянства (при чому між іншим характерно, що дворянне одним з мотивів, по яким вони одмовлялися обмежувати самодержавну владу російських монархів, виставляли можливість сепаратистичних прагнень з боку України), а по друге—сепаратизму сподівалися від козацької України, чого Різниченко не зазначив, хоча це місце своєї цитати особливо підкреслив. Зробив же це автор мабуть для того, щоб зручніше закінчити свої слова про сепаратизм України гучною фразою, що ось, мовляв, через шістдесят літ цей сепаратизм виявився, і в 1918 році Україна стала вільною. Хоч може мета, до якої йде автор, і хороша, але все ж таки треба цитувати чужі слова точно, щоб, боронь Боже, не накинути іншій людині таких думок, яких вона ніколи не висловлювала.

Щоб закінчити характеристику тих способів, якими користується д. Різниченко, треба додати, що хоча він і називає в числі своїх джерел листи Орлика, видані Київською Археографичною комісією (Сбори. статей и материаловъ по истории Юго-Западн. Россіи. Вып. 2 ІІ. Київ 1916 г.), але ознак знайомості д. Різниченка з тими листами в його праці не видно. Дарма, що ці листи в більшості відносяться до дуже пі-

кавого часу,—часу, коли Орлик вже виїхав з Швеції й дають змогу схарактеризувати, як настрій Орлика, так і його відношення до Москви, Швеції та ріжних дісвих особ того часу, а разом з тим мають стан українського питання в міжнародних відносинах.

На закінчення я хотів би ще побажати авторові, щоб він уважніше переробив свою популярну книжечку, коли буде випускати її слідуючим виданням. Треба, щоб це дійсно була популярна книжка, складена на основі праць солідних дослідників без зайвих витівок і непотрібних зносок на перші джерела, якими справді автор майже не користувався. Треба, щоб д. Різниченко точіше змалював трагічну постать Орлика, уникаючи тої ідеалізації, яку він вніс в свою книжечку.

Віктор Романовський.

II. Публіцистика.

928 Охримович Ю.—Короткий нарис розвитку української національно - політичної думки в XIX столітті. Частина I. Від початку XIX століття до Михайла Драгоманова. В-во „Серп і Молот“, ч. 12. Ст. 140 ін 16°. Ц. 2 карб. Київ, 1918 р.

Україна не мала досі писаної історії свого громадського руху. Бували побіжні огляди того, як розвивалася національно-політична думка, схематичні вже через свої обмежені завдання. Бували монографії й нариси про окремі моменти з нашого минулого. Бували спомини самовидців - участників подій. Але на суцільну, науково розроблену й детально висвітлену історію громадського руху ми таки її не спромоглися. І це не випадкове з'явіще, а наслідок тієї-ж нашої, ще не написаної історії. Всякий синтез, усякий підрахунок зробленого й огляд пройденого може статися тільки в результаті попередньої праці, насамперед опублікування матеріалів. Тим часом саме ця робота у нас ще перебуває в сковиточку, тільки-но починається останніми часами. Історія новочасного українства вже через його, рівняючи, молодий вік, єсть історія, можна сказати, вчорашиного дня, од якого не одлетіла ще та, мовляв, злоба сучасності. Тут важко ще стати в позицію об'єктивного дослідника. З другого боку, її самі зовнішні обставини, умови нашого розвитку громадського, не сприяли її опублікуванню, ні навіть зберіганню потрібного матеріалу. Матеріали, що виявляють справжні громадські інтереси, заміри, ідеї, що характеризують діла і вчинки, безупинно гинули в тій задушливій атмосфері політичного обскуран-

тизму, в якій проходила вся наша новітня історія. Коли над людьми невідступною погрозою стояло „недреманное око“, то доводилось не про зберігання документів, а частіше про їх ишчення дбати. Так загинуло напр. мало не все, що стосується до історії початків політичного українства 20-х років XIX в. (справа Лукашевича). Теж, що випадок і щаслива оказія донесли до наших часів, лежало собі спокійно аж до останніх днів, бо знов же не могло бути витягнуте на світ,—усього кілька років минуло, напр., як надруковано цілком справу Кирило - Методієвського брацтва, де цю найцікавішу сторінку з нашої історії росказано з погляду жандармського, а от непокаліченого цензурою щоденника Шевченка ми й досі не маємо. Матеріали й документи ще лежать і поки вони не будуть зібрани і подані до загального огляду та вжитку, доти історія нашого громадського руху все буде *rum desiderium*.

Праця д. Охримовича звичайно не могла дати того, чого взагалі тепер ще дати не можна. Зате могла вона хоч зробити підсумок дотеперішній роботі й позначити шляхи, якими новочасні дослідники мусять пропустувати. І автор накреслює собі досить широке завдання. Історик українського громадського руху повинен, на думку д. Охримовича, „передовсім точно прослідити еволюцію національної думки, уяснити собі, якими національно-політичними ідеями жило українськотоство в протягу XIX століття, о скільки національні ідеї мали політичний характер, а о скільки ні, які форми прибірала національна свідомість у ріжних класів нашого народу і у ріжних політичних груп і партій, а зокрема у визначних корифеїв нашого відродження. Дальше треба вияснити, який вплив мали ці ідеї і як проявилися в житті і в літературі. В зв'язку з тим треба змалювати можливо ясну картину відносин нашого громадянства до двох сусідніх націй, з якими тісно в'яжеється наше життя, а саме—до Москалів і Поляків, та до двох держав, в яких українцям довелося жити, себто до Росії і Австрії“ (стор. 5). Хоча серед цих завдань ми не бачимо може для такої праці найголовнішого, а саме—аналізу внутрішніх причин і наслідків з сфері національно-політичного руху, — того, що широко зветься історією культури — але все-таки зазначеній обрис можемо вважати за досить повний і широкий. Правда, автор зараз же звужує свої завдання до самої національно-політичної думки, обіцяючи другу працю присвятити „еволюції соціально-економічних ідей та погля-

дів на державний лад“ (стор. 7), — отже стосунки України до двох згаданих держав віби одпадають. В дійсності ж вони, розуміється, не одпали цілком, а тільки випадкового освітлення набрали.

Надрукована перша частина праці д. Охримовича розпадається на сім розділів. І-й подає стан національної думки на лівобіцькій Україні до 40-х років XIX в. ІІ-й вельми побіжно торкається з того самого погляду правобіцької України. ІІІ-й трактує про початки національного відродження в Галичині. ІV-й — про Кирило - Методієвське брацтво; V-й — про Шевченка. VI-й дає характеристику „українофильського народництва“ по - Шевченківській добі. Нарешті VII присвячено Драгоманову та його ролі в історії національно-громадського руху на Україні. В цю схему можна було вклсти те, що під силу дослідникові й за сучасного вже сумного стану джерел до історії громадського руху на Україні. І коли сюди того не вложенено, то це вже вина автора, його підходу до матеріалу та способу орудування ним.

Д. Охримович, насамперед, далекий од „точності“ й ясності. В результаті його напис дає чимало зразків суперечності й хитанів, у яких неосвідомлений читач не знає, як розібратись. Вже на початку своєї праці, автор характеризує „ясний національно-політичний ідеал“ козацької України тим, що той ідеал „хитався між державною самостійністю і автономією в рамках сусідніх держав чи в федеративній сполучці з ними“ (стор. 81). Ідеал, що хитається, ясним, певна річ, не може бути. На жаль, хитається не тільки ідеал у д. Охримовича, а й сам автор, по цілій книжці вживуючи термінів „самостійництво“ а чи „автономізм“ без жадного розбору, один замісць одного. В обывательському розумінні це, звичайно, речі цілком ідентичні, але в історичному написі то вже непрощення помилка, яка доводить до цілої купи нових помилок і плутанини, а насамперед до неточного подавання фактів і неправдивого їх освітлення та до простих суперечностей. Говорячи напр. про лоялізм та офіційний патріотизм піонерів українського літературного відродження, д. Охримович доводить це між іншим тим, що „Бодянський тужить над могилою відомого своєю лояльністю останнього гетьмана Кирила Розумовського“ (стор. 22). Тим часом це факт, який з погляду самого ж д. Охримовича вартий був би пишного освітлення, бо вагу для Бодянського в даному разі, очевидно, мала зовсім не лояльність останнього гетьмана, а саме те, що він

був останнім, тобто у Бодянського це відгук ні казенного патріотизму, а власно автономізму. Взагалі що-до початкового українства у д. Охримовича панує суцільна плутанина. Так, згадавши про „лібералізм і вільності“ Котляревського (стор. 19), автор зараз же приписує йому небувалі „славословні оди на вигнання французів з Росії“ (стор. 20), а трохи згодом загалом характеризує всіх українських письменників „монархистами, реакціонерами і централістами“ (стор. 24), забувши про лібералізм та вільності хоча б того ж таки Котляревського. Очевидно, справа не стояла так просто і самої чорної фарби тут не досить. Трохи більш уважності до загально-громадських напрямів того часу—і це може б допомогло було авторові розплутатися в справі, яка йому самому так і лишилась не ясною.

Знайшовши „ясний національно-політичний ідеал“ у козацької України, — правда, пафарбований зараз же хитаннями, — д. Охримович далеко суворіше ставиться до пізніших поколіннів. На його думку, брак синтезу між раціоналістично - республіканською та романично-реакційною течіями в українстві породив „фатальне з'явіще, яке майже ціле XIX століття не позволяло ясно сформулюватися українській національно-політичній думці“ (стор. 25). Цей категоричний присуд не заважає д. Охримовичеві знайти „досить ясну“ національно-політичну позицію у галицьких українців 1848 року (стор. 51), а надто у кирило-методіївців, яких погляди „були першою в XIX стол. ясною національно-політичною українською програмою“ (стор. 59). З другого боку і це не заважає авторові зараз же кинути категоричну, але так само плутану фразу, що „слабою стороною кирило-методієвської програми була їх (sic) тактика“ (стор. 62). Мішанина просто дивовижна в устах письменника, що береться говорити про політичні справи.

Другим дефектом „Короткого нарису“ треба вважати його надміру тенденційність. Не розріжнюючи розуміння самостійності автономізму, д. Охримович явно силькується симпатичним йому напрямам накинути свої власні погляди. З цього боку надто нещасливо змальовано портрет Шевченка, що під пером д. Охримовича обернувся просто в самостійника найновішої формaciї. „Самостійницька думка,—запевняє д. Охримович,—переходить червоною ниткою через всю його творчість, починаючи молодечими романтичними творами і кінчаючи передсмертною філософичною лірикою“ (стор. 64). Щоб це довести, д. Охримович не спиняється просто

перед препарацією „Кобзаря“ й на свій обробляє копіл цитати з його. Класичним прикладом цієї манери може бути сторінка 77 — мало не суцільна цитата, але така цитата, що за автора ніякovo робиться. Візьму тільки один зразок такої препарації. „Поет обвинувачує навіть — шідкреслює д. Охримович—Бога в спілці з мучителями України і звертається до його зі словами: „Боже мій з Тобою (?!), мій краю коханий, роскішний багатий, хто тебе не мучив? Як би росказати, якого там (sic) небудь одного магната, історію-правду, то б перелякати, саме пекло можна, а Данта старого, полупанком нашим можна б здивувати. *А люди говорять:* все, каже, від Бога. Невже ж йому любо людей мордувати, а надто (!) ще мою кохану Вкраїну“.... (стор. 77). Прошу тільки порівняти цю ніби цитату з справжнім текстом „Кобзаря“ („Іржавець“, — „Кобзарь“ в ред. Доманицького. СПВ. 1908, стор. 345), і ви побачите, що в безграмотному переказі д. Охримовича пропав не тільки поетичний ритм, але затонула цілком і ясна думка поета. Та з д. Охримовичем ще кращі бувають пригоди: він цитує іноді вже навіть не з пам'яти, а просто з заголовка, певне й не бачивши цитованого твору. Особливо строго,— пише д. Охримович,— осудив Драгоманов юган-общеросів в статті „Кругової побѣгъ украинцевъ отъ вѣры отцовъ“, де зраду інтелігенцію народних і національних інтересів називає непростимою провиною“ (стор. 119). Смію завірити, що аж нічого сенько похожого не знайдемо в названій замітці Драгоманова: там мова справді таки про релігійні протести проти офіційних церков. Заголовок підвів д. Охримовича.

Я довго не кінчив би, коли б заходився розплутувати всю плутанину *) „Короткого нарису“ й виправляти всі його помилки й суперечності. Ясно, що з такими ресурсами і такими способами історії писати не можна. І як що автор не навчиться точно й сумілінно поводитися з джерелами й не уяснить самому собі процеса і внутрішнього розвитку та сполучення подій, то даремна буде й дальша його праця. Читач з неї дістане не той правдивий образ нашого розвитку, що вже можна накреслити й за теперішнього стану джерел, а викривлений тенденційністю й довільністю автора, або його безпорадністю саме в основних питаннях нашого минулого.

*) Цю плутанину ще побільшує просто фатальна коректа, через яку напр., Бодянський надрукував „Історію Русов“ мало не після своєї смерті (70-ті роки, зам. 40-х, — стор. 10), або українське дворянство денационалізувалося вже протягом „перших чотирьох десятиліть ХХ в.“ (стор. 11).

Що ж лишиться тоді од добрих замірів д. Охримовича? Книга, яку без шкоди для себе зможуть читати тільки ті, що здужатимуть критично до неї поставитись? Але ж таким читачам вона власне й не потрібна. А кому треба, той бажаного так і не матиме в „Короткому нарисі“ д. Охримовича.

С. Єфремов.

929 Петро Стебницький (П. Смуток). Ріг Вернігори. Видання Т-ва „Сіверянська Думка.“ Чернігів, 1919 р., ст. 31, ц. 1 карб. 25 к.

Щиро треба привітати видання окремою брошурою статті П. Стебницького, в свій час уміщеної на сторінках „Літературно-Наукового Вістника“. Не часто доводиться читати такі глибоко-змістовні речі, та ще й написані з таким натхненним переконанням, як „Ріг Вернігори“ П. Стебницького. В брошурі, що займає тільки 31 сторінку, автор дає читачеві коштовну інтерпретацію глибокого й темного твору польського поета С. Виспянського „Wesele“, а разом з тим розгортає широку перспективу українських національних завдань, влучно кажучи: „не дурно-ж spiritus movens драми—легендарний Вернігора — є символ українського народного духа, того подиху волі, що дме з українських степів“.

В літературний доробок шановного публіциста „Ріг Вернігори“ вписує почесну й цікаву сторінку.

Мих. Могилянський.

930 Прихідко. В оборону української мови. Вид. „Каменяр“. Катеринослав. 1918 р. Стор. 22. Ціна 60 коп.

В нормальних умовах поява книжки на таку тему повинна була-б здаватись якимсь парадоксом. Але при тих аномальних умовах, в яких живе Україна, видання такої брошурки ґрунтуються на цілком життєвій потребі.

Те, що в час незалежності української держави доводилось пускати між широкими колами російського та зросійщеного громадянства, що живе на Україні, книжки, які повинні доводити істинування української мови, свідчить про ту поверховість поглядів, ту самопевність, той брак вдумливості і поваги до чужого, яким відзначалися маси московського люду ще здавна й досі відзначаються.

Автор брошурки, яка ухвалена, між іншим, Катеринославським учительським Т-вом, зовсім добре справився з своїм завданням. В багатьох місцях він підкреслює

ту вірну думку, що ґрунтом для невизнання української мови по ріжним мотивам, є цілковита неознайомленість з духовною продукцією народу—з літературою його, та незнання численних наукових розвідок про українську мову. Влучно розбива він і той ніби „умаляючій“ значення мови аргумент, що наша мова не є мова, а наріччя, та ще що в ній забагато позичених з інших мов слів. Цілком до речі підкреслює він і вплив української мови на демократизацію життя на Україні. Взагалі для популярної брошури зібрано досить ріжного матеріалу, досить його і для того, щоб читач, що не є свідомим ворогом України, упевнився в тому, що тільки забобонами тримається отої чудернацький погляд на українську мову, забобонами, які походять не з чистого і не з світлого джерела. Виклад брошурки жвавий; мова добра, але на жаль автор, що повинен був особливо дбати про чистоту мови, яку він з таким запалом захищає, допустив в тексті російські слова: смисл, пестрота, требує, безплодно, кругом.

Ціна брошурки по наших часах дуже дешева.

М. Ішуніна.

931 М. Г. Рафесъ. Наканунѣ паденія гетьманщины. Изъ переживаній 1918 года. Київ, 1919. Стор. 96. Ціна 5 руб.

Д. Рафес—видний діяч єврейської демократії, голова тимчасового українського комітету „Бунда“; в 1917 р., після порозуміння Центральної Ради з тимчасовим російським урядом, він їздив до Петрограду, як представник національних меншостей України, в складі делегації, що мала вияснити основи української автономії. Проголослення незалежної української держави перевело д. Рафеса в опозицію українському руху, але він зостався прихильником згоди між українською й неукраїнською демократіями, бо тільки така згода, на його думку, могла ослабити національний антагонізм і без неї він не міг собі уявити реальної демократичної влади на Вкраїні (стор. 19). За гетьманщини д. Рафес вів гостру опозиційну лівію в єврейській пресі і в міській думі, виступаючи проти реакційного режиму; в звязку з цими виступами йому довелось двічі висидіти серед інших жертв того режиму під арештом. Останнє визволення принесла д. Рафесу вже директорія, якої повсталюю проти гетьманського уряду д. Рафес спочував, хоч і не ждав од нього інших наслідків, окрім зросту большевизму. В ті часи д. Рафес ще був ворогом боль-

шевизму, але згодом обставини привели „Бунд“ до полівня, і д. Рафес тепер числиться в лавах активних діячів совітської влади на Вкраїні. Еволюція за два роки, як бачимо, досить велика.

В своїй цікавій книжці д. Рафес розказав власні враження її переживання за останні місяці гетьманщини. В жвавих нарисах він має настрої київської демократії, характеризує деяких діячів гетьманського уряду і детально оповідає свої особисті пригоди в сутічках з державною вартою та тюремною адміністрацією. Особливо цікаві, хоч досить поверхові, спостереження д. Рафеса над обома таборами демократії—українським і неукраїнським. В день останнього міністерського крізісу—14 листопаду, — передбачаючи складну і напруженну політичну атмосферу, яку мав витворити новий гетьманський лозунг „єдиної Росії“, д. Рафес агітував за негайний робітничий страйк, сподіваючись, що своїм протестом робітники дадуть ґрунт до порозуміння між українською і неукраїнською демократією. Але серед неукраїнської демократії не виявилось розуміння моменту.

„Одверто кажучи“— пише д. Рафес¹⁾— „я не дуже вірив в здатність неукраїнської демократії (не лічучи робітників) до рішучої боротьби. В переддень, 13 листопаду, відбулась нарада Всеукраїнського Комітету Союза городів і Земств з представниками різних організацій і партій в справі моменту. Гірке враження лишила по собі ця нарада! Дуже видатні київські соціалістичні думці настоювали на депутатії до гетьманського уряду з проханням про відновлення міської думи. Про згоду з українською демократією їм не приходило на думку. Відсутність в їх спільці мало не всіх земств на Вкраїні не звертала їх уваги. Таї взагалі, сама Україна здавалась їм дуже невеличкою реальністю. Як висловився один дуже видатний правий соціаліст, український рух по суті ні на кому не спирається“ (стор. 48).

В той самий день д. Рафес мав розмови і з українськими соціальними демократами і переконався, що „там самостійність застутила все“. З цього д. Рафес зробив висновок, що згода між обома демократіями неможлива, а значить — неможлива і демократична влада на Вкраїні; неминучим наслідком цієї безсилості і претенціозності неукраїнської демократії і націоналістичності української — мав стати большевизм,

щебто те саме, що вже було в минулім році, лише в більшому масштабі.

Пророкування д. Рафеса справді здійснилось, хоч його спостереження і передпосилки були по-часті хибні. Ми знаємо, що під час повстання у директорії „самостійність“ далеко не застутила собою всого, а „націоналістичність“ — не заважала директорії виставляти соціальні лозунги досить близькі до большевицької платформи. Але для неукраїнської демократії, як признає д. Рафес, національний момент тоді зовсім не існував. При такій умові українська демократія, очевидно, не мала з ким іти на порозуміння, — і момент соціальний в розвитку подій мусів фатально „заступити собою все“: большевізм врешті переважив демократію — як українську, так і неукраїнську.

Д. Рафес не оповідає, коли саме він прийшов до висновку, що неукраїнська демократія повинна подати руку большевизму: в тому періоді, якого торкається його книжка, він, очевидно, ще не дійшов до того переконання. Отже колись, будемо сподіватись, д. Рафес поділиться з громадянством своїми переживаннями за теперішні часи, коли він працює в „таборі переможців“. Ці переживання будуть тим цікавіші, що і тепер, як за гетьманщини, ні „Лук'янівка“ в Київі, ні охранка на всій Україні, на жаль, не гуляють...

П. Стебницький.

III. Кооперація.

932 П. Пожарський. Нариси з історії української кооперації. Вид. Всеукр. Видавн. Кооперат. Союзу. № 1. Київ, 1919 р. Стор. 80. Ц. 8 грив.

933 П. Пожарський. Кооперативна освіта на Україні (огляд). Вид. Всеукр. Видавн. Кооперат. Союзу. № 2. Київ, 1919 р. Стор. 16. Ц. 3 грив.

Кооперація на Україні в 1916 році одсвяткувала своє пятидесятиріччя. Вона відограла й відограє в економичному та культурно-національному житті українського народу величезну роль. А історії її ще й досі не маємо.

Про потребу ж та значіння такої історії, здається, й говорити не треба — такі вони ясні. Отже нема нічого дивного, що книжку П. Пожарського — людини, яка сама немало працювала й працює на кооперативному полі, — ми зустріли з піднятим інтересом, можна сказати — навіть з радістю.

Але після прочитання книжки ми мусіли признатися, що інтерес наш лишився не зовсім задоволеним. І може ми самі навіть вину-

1468

¹⁾ Цитуємо в перекладі.

ваті в цьому. Ми бажали мати історію української кооперації, хай навіть неповну, недосконалу, науково нєвікрісталізовану, але історію, а знайшли лише „нариси з історії“, як автор і поставив у заголовку своєї праці. Значить, питання про історію нашої кооперації лишається однокритим,— її, як наукового твору, у нас так таки її немає.

„Нариси“ П. Пожарського, ми б сказали, випадкового змісту. Вони складаються з тих його статей, які друкувалися за останні роки на сторінках часопису „Комашня“ — „Муравейник“, потім були трохи перероблені, доповнені і надруковані в 1918 р. в „Українській Кооперації“ уже у вигляді одної великої статті. Розділи газетного характеру („Громадянське значіння кооперації на Україні“, „Характеристика англійської та германської споживчої кооперації“, „Півторічний ювілей“, „Останні події“); низка характеристик українських кооператорів почали на підставі особистого знайомства автора з ними (в такому разі „нариси“ приймають у шановн. автора форму звичайних мемуарів зо значним внесенням особистого елементу), а почали на підставі випадково здібаних автором друкованих матеріалів (напр. про Галагана); спроби ширших концепцій що до сучасного становища української кооперації (кооперація українська та міжнародня, національно-політична діференціація кооперації на російській Україні, соціальна діференціація кооперації і т. і.) — такий в загальніх рисах зміст „нарисів“. Немає ні певної науково обґрунтованої кооперативно-історичної ідеології, яка б керувала автором при викладі нарисів, яка б ішла провідною ниткою через всі нариси, ні певного методу що до викладу. Загальне враження: випадковість тем в розділах, випадковість викладу, і взагалі невідповідність „нарисів“ тому, чого наука вимагає дід „історії“. Зокрема прикро вражає майже повна відсутність цифр що до розвитку української кооперації. Мимохіть у некооперативного читача з'явиться думка — чи є справді кооперація на Україні така могутня, як каже П. Пожарський, адже жадної цифри про це, окрім вказівки на кількість союзів, немає. А відповідного матеріалу можна було б знайти чимало, особливо останніми часами.

Але не дивлячись на зазначені дефекти, книжка П. Пожарського має свій особливий інтерес, своє цілком певне значіння. Вона чимало дає матеріалу для історії української кооперації, матеріалу повчаючого, післяко не тільки для історика кооперації,

а й для кожного кооператора. П. Пожарський розпочав нею розчистку ґрунту і заготовлення будівельного матеріалу для майбутнього історика нашої кооперації і в цьому його безумовна і поважна заслуга. А, окрім того, живий публіцистичний характер викладу деяких розділів „Нарисів“ відограв для української кооперації ще й агітаційну роль. Взагалі на убогому поки-що ринку української кооперативної літератури „Нариси“ П. Пожарського є не аби-яким внеском, хоч і мали ми право сподіватися од автора значно більшого.

Що до другої книжки того-ж автора, то про неї трудно щось певного сказати. Вона названа „оглядом“, але це не огляд, бо більшість розділів складається з сухих офіційних справок про те, коли школа заснована, ким, які науки викладаються і т. і. без оцінкі їх автором. Може „справочник?“ Так і не справочник, бо немає таких даних, як адреса школи, докладні умови вступу (коли іспити, кому і як подаються прохання і т. і.). Мало зrozумілій для нас і висновок автора про те, що „справа з українською кооперативною освітою на Україні стоїть на певному шляху“ (ст. 16), після того, як сам же він констатував, що „кооперативним школам на Україні не щастить добре поставити справу в 1919 році“ (ст. 12), що вищої кооперативної школи на Україні її досі немає (тільки проєктується), а з справок, що подає автор, видно, що кооперативні відділи чи підвідділи, які маються майже по всіх вищих школах України, або фактично не існують або тільки розпорощують наші невеликі наукові кооперативні сили і ведуть справу кожна по своему. Щоб бути певним, що справа з кооперат. освітою стоїть на певному шляху, зовсім не досить мати справку про те, скільки кооперат. шкіл та відділів є на Україні і що культурно-просвітня комісія при Укр. Центр. Коопер. Комітеті ухвалила звернутись до вищих шкіл з планом координації у викладанні її заведенні кооперативних дисциплін.

На нашу думку огляд чогось в окремій книжці є рація робити тільки в тому разі, коли те щось виступає перед нами в формах закінчених, більш менш викристалізованих. Про кооперативну-ж освіту на Україні цього сказати не можна. Отже не слід було і п. Пожарському спішити з виданням своїх випадкових відомостей окремою брошурою.

Іс. Прихоженко.

1470

934 Б. Мартос. Лист до земляків кооператорів. Видання „Дніпроюза“. Бібліотека кооператора, ч. 5. Київ, 1919 р. Стор. 20. Ц. 1 гр. 60 шаг.

Силу популярної літератури потрібус зараз наше село, що тільки-но розбуркалось від довгого сну. А наші літерати та видавництва постачають її, як на гріх, занадто мало. Та й та невелика кількість літератури, що постачається, далеко та й далеко не першої якості, коли не рахувати перевидань книжок інших старих популяризаторів. Немає у нас молодих талановитих популяризаторів, або вони ще не виявили себе. Тому з великою приємністю приходить зазначити вихід у світ таких книжок, як оци книжка Б. Мартоса, тільки що видана Дніпровським Союзом споживчих спілок. Справді,—невеличка книжка, а прекрасна з усіх боків: по змісту, по викладу, по зовнішньому вигляді, хоч і має своїм завданням таку спеціальну річ, як заохотити членів споживчих товариств збільшити свої паї в товаристві через значне подешевіння грошей і страшенну дорожнечу на крам. Цікаво, практично, переконуюче, справжньою народньою мовою говорить про це д. Мартос. Лишається тільки побажати, щоб ця книжка широкою хвилею полилася в найдальші закутки нашої батьківщини, а автор щоб не спинив на цій книжці своєї письменницької праці і далі подарував Україні ще одну таку гарну річ.

Ів. Прихоженко.

IV. Красне письменство.

935 Стороженко, О.—Оповідання. К. I. Вид. „Серп і Молот“. Київ. 1918 р. Ст. 75. Ц. 4 гр. 50 шаг.

936 Його-ж.—Історичні оповідання. Кн. II. В-во „Серп і Молот“. Київ. 1918 р. Ст. 151. Ц. 4 карб.

937 Його-ж.—Гаркуша. Драматичні картини в трьох діях. Кн. III. В-во „Серп і Молот“. Київ. 1918 р. Ст. 51. Ц. 1 карб. 80 к.

938 Його-ж.—Марко Проклятий. Історична повість. В-че т-во „Криниця“. Київ. 1918 р. Ст. 110. Ц. 3 карб.

939 Його-ж.—Гумористичні оповідання. I. Вуси. II. Голка. В-во „Народня Книжка“. Київ. 1919 р. Ст. 32. Ц. 1 гр. 80 шагів.

940 Його-ж.—Не в добрий час. В-во „Народня Книжка“. Київ. 1919 р. Ст. 16. Ц. 1 гр. 30 шагів.

Небагато написано О. Стороженком. Скілька гуморесок, казок, народніх переда-казів та бувальщин, нескінчена історична повість „Марко Проклятий“ і драматичні картини „Гаркуша“.

І, розуміється, ледве, чи буде хто розгортати ці твори, щоби шукати там гли-

1471

бини думок, яскравих фарб і оригінальних сюжетів, пророчих віщувань.

Стороженко — письменник старої дошевченковської школи, письменник, од творів котрого ще тхне старим українолюбством, повним романтики та сентимента-лізму.

Офіцер, урядовець київського генерал-губернаторства, потім міністерства внутрішніх справ, співробітник знаменитого Муравйова, русіфікатор.

Вже ці одні коротенькі дані з біографії нашого письменника можуть де-шо з'ясувати.

Набратися „вільних думок“, уміння розбіратися в складних з'явішах життя і історії, заглянути в саму глибину їх не міг звичайно чоловік такого складу, такого світогляду.

Звичайно інші люди при таких умовах нічого не пишуть крім ціркулярів та на-казів і життя трактують не інакше, як дивлячись на нього з вікна канцелярії, але на щастя у Стороженка була більш чула природа, більш ясна голова і більш любові до рідного краю, що влилося у нього разом з кров'ю дідів-козаків.

Дякуючи цьому останньому він не проходить мимо життя, як звичайний обива-тель, а робить спроби більше знайомитися з ним.

На жаль це знайомство було все-ж та-ки дуже поверховим. Чоловік з зацікавлен-ням слухає, записує, прифарбовує, розцві-чує, але не більше.

Всі ці казки і приказки, народні пере-кази та оповідання, скомпоновані дуже не мудро, читаються з цікавістю. Але через півгодини після прочитання читач забуває їх, щоби більш не згадати.

Ціла галерея типів, що подає нам Стороженко в оповіданнях—„Межигорський дід“, „Кіандрат Бубленко-Швидкий“, „Прокіп Іванович“, „Дорош“, „Спомини про Микиту Леонтійовича Коржа“—знайомить читача з січовим козацтвом, його поглядами та звичаями, але знайомство це якесь одно-бічне, не широке. Козаччина, Запоріжжя, старі пани, старі звичаї автором старанно заволікуються димком романтики, при-крашуються (зовсім мимоволі) і кінець-кінцем дають читачеві не більше і не менше, як і оповідання з „малоросійського“ життя Данилевського або кого іншого.

Автор любить старовину, любить рідне минуле, шанує пам'ять його діячів, але критично поставиться до нього, заглянути

1472

природу відношень між людьми і класами того часу йому, як і іншим письменникам такого складу, було не під силу.

З'явившися на літературній ниві після Шевченка, він почуває, думає і пише, як письменники до-шевченківської доби.

Наївний, місцями солодкий романтизм виображення при реалізмі сюжету.

І юмор Стороженка такий-же благодушний, спокійний. Він смеється не „гірким“ сміхом, а сміхом людини, яка добре пообіцала і за шклянкою кави розважає себе і других веселим оповіданням („Вуси“; „Голка“; „Не в добрий час“).

Більш у широкому масштабі (хоча і не з більшою глибиною) задумано було Стороженком повість „Марко Проклятий“, де автор зробив спробу використати народну легенду про великого грішника, тяжко покараного Богом за вбивство ненайки та сестри. Легендарну фігуру Марка Проклятого автор досить вдатно вплів в історію народного руху часів Богдана Хмельницького.

Повість цю автор не скінчив. Кінець до неї, згідно з вказівками автора, пріобрів хтось інший.

При таких умовах що-ж дивного, що глибокого, яскравого сліду в письменстві нашому Стороженко не лишив. Але разом з тим не можна минати творів його і мовчанням, забувати про них; вони мають свою ціну, своє значіння і вагу. Вони звертають увагу читача на минуле, на історію нашої країни, на де-які історичні постаті і факти. Примушують мимоволі замислитися над цілою низкою з'явищ минулих десятиліть. Фантазія письменника прикрасила їх, але це не заважає читачеві знайти у них те, що є правдивого, цінного і потрібного.

До того всі оповідання Стороженка написані гарною народною мовою, оздоблені багатьма цікавими приказками, прислів'ями, гарними виразами і оборотами.

Вони не задоволяють читача сучасного, що пілходить до письменника з іншою звсім міркою і вимогами, але ці прості немудрі оповідання, написані людиною безумовно талановитою, зхоронили в собі назавше поезію запорозьких степів, могил, пеясні відгуки минулого з його геройчними подіями і геройчними постатями, і мимоволі все це подихає на сучасну людину і будить думки і надії.

Л. Бурчак.

1473

941 *M. Старицький. Облога Буші. Історична повість з часів Хмельницчини.* Вид. друге, т-ва „Час“. Київ. 1919. Стор. 88. Ціна 2 карб. 80 коп.

Ця повість небіжчика Старицького вперше друкувалася в галицькій „Зорі“; там же, в Галичині, вийшло і перше її окреме видання. Ширші верстви українських читачів знайомі з змістом цього оповідання по драмі Старицького на ту-ж тему: „Оборона Буші“. Тепер маємо в руках і саму повість.

Власне, це не так історична повість, як поема — в стилі „Тараса Бульби“ — з ліричними описами, з елементом патетизму, з типами суворих лицарів-завзятців, з апофеозом патріотичної саможертви і з високим зразком української дівчини-патріотки. В загалі, характер творчості Старицького — ліричний, і враження його повісті робить не постатями своїх героїв та героїнь, — досить умовними і мало реальними, — а більше чулим, поетичним тоном оповідання, відгуками особистих почувань автора і його власних відносин до своїх персонажів. Але все-ж обстанова часу і вся атмосфера, серед якої викохувались такі сильні вдачі, як сотниківна Орися, що ціною життя свого і своїх близьких вигубила тисячі ворогів України в саму хвилю їх перемоги, захарактеризовані автором виразно і влучно.

Зовсім інші політичні обставини мавмо тепер; інші настрої панують в нашім народі; зблідла в його думках і одійшла на бік ідея рідного краю... А все-ж не мало можна знайти аналогій в наших перевживаннях з часами колишніх народніх рухів, і ці аналогії збільшують інтерес до історичної літератури, що торкається тих давніх часів. Боротьба проти вищої верстви, проти чужинців, внутрішня незгода і врешті руїна для краю,—всього цього буде досить і тоді, як тепер. І хіба не близькі до сучасності, напр., оці думки сотника з повісті Старицького, дарма що вони стосуються до таких стародавніх подій:

„І коли минеться ця братерська різня, грабіжка та розбій на Україні?! От хоч би одним оком зазирнути в золоту книгу й прочитати там долю нашого рідного краю, нашої любої ненайки-України! Гей, ти, рідна, дорога країно! Широко ти, неосянно розкинулася, мальовничо обгорнулася гаями, причепурилася ряснimi ланами, оперізала-ся річками блакигними, прикрасилася селами біленькими... всим наділив тебе Бог, красуне наша, тільки от чомусь щастя-долі не дас поки, чи за гріхи твої, чи за достатки! Жити б нам на тобі приязно, багатіти та радіти, так пі-ж, — кожне заздрить

1474

на твої роскоші і з мечем та вогнем геть
жene твої діти, віднімаючи у них все — і
добро, і родину, і життя, і навіть кохання
до тебе, до нашої ненъки! Скільки ти того
горя зазнала,—не злічити, не зміряти! Па-
лили, грабували тебе усякі варвари, топта-
ли ріжні пройдисвіти, шматували свої хат-
ні „удільні“ чвари, плюндрували тебе зі
сходу насунувши татарва, а тепер обли-
вають кров'ю степи й лани твої свої ж
брата в спілці з невірою... А все-ж таки
не доконають дітей твоїх кревних, стоять
вони непохібно і стоятимуть до загину
за свою замучену ненъку—і доки світ сон-
ця ні за які скарби, ні за що в світі не
продажуть своєї любови до тебе, наша люба
вітчизно!...“ (стор. 65).

Добре було-б, як би цей останній по-
клик ми мали право тепер повторити з
такою самою гордою певністю в своїх си-
лах, як це міг сказати старий козак триста
літ тому...

П. Смуток.

942 *A. Тесленко. З книги життя. Опові-
дання. Видання друге. Видавництво „Вік“. „Українська бібліотека“ № 21. К. 1918. Стор.
246. Ціна 4 карб.*

Архип Тесленко — один з кращих новіт-
ніх белетристів-народників, що темою для
своїх творів брав дійсні факти народного
життя. Написані рукою справжнього худож-
ника, його оповідання читаються з великим
інтересом і спровалюють глибоке враження.
„Страдник життя“, що сам пройшов всі
стани тяжкого бідування і поневірня в
лихих обставинах недавнього минулого, Тес-
ленко в своїх нарисах з ширістю чесної
душі розповідає про страдницьке життя кра-
щих людей села, передової сільської інтелі-
генції, що вирвавшись з селянської темноти,
бажає сили свої покласти в праці на ко-
ристь рідного народу, але часто падає під
сильними ударами політичного режиму і сус-
пільних відносин.

Архип Тесленко народився р. 1882 на
Полтавщині в убогій селянській родині. Не
зважаючи на матеріальні злідні батьки від-
дали його до сільської школи, а потім до
церковно-вчительської. Але цієї школи не
довелося йому скінчити, бо за „разсуж-
денія“, за ту юнацьку цікавість, що спра-
вляє допитливий розум на шлях розвязання
пекучих питань добра і правди в життю, його
з школи виключили. Настали для Тесленка
тяжкі часи моральних і фізичних страждань.
Був він писарем, служив на залізниці, але
не міг стерпіти „високомірря, низькопоклон-
ства, хабарів“ і вернувся в рідне село на

1475

господарювання. Занявшись самоосвітою, він
згодом, в часи першої революції, з юнацьким
запалом спробував приложити свої знання,
свою освіту в нових політичних обставинах
(працюючи в „Крестьянському Союзі“), але
зплатив за це потім роками тюрми і зас-
лання. Повернувшись додому безсилій і хво-
рий, він скоро помер від сухоти 14 червня
1911 р. „З великом жалем провожали до
ями“ тіло так завчасно „страченого життя“ —
каже С. Черкасенко в приложеній до книж-
ки біографії Тесленка.

Завчасно страчене і коротке життя все
ж таки дало багато вражінь допитливому ро-
зуму і чулому серцю Тесленка, що почувши
в собі письменницький хист, свої вражіння,
свої спостереження, свої душевні пережи-
вання, настрої, навіяні фактами особистого
життя і зовнішнього оточення, передав нам
в своїх оповіданнях. Влучну назву дав ав-
тор своїм нарисам. Читаючи ці сторінки
„з книги життя“, бачить читач правдиві кар-
тини, котрі спрощують тим більше вражіння,
що написано їх надзвичайно просто, без
всяких претензій на ефект, без жадної тен-
денційності, хоч автор і мав в своєму роз-
порядженні багато фактів, які могли б дати
матеріал і для глибоко-драматичних сцен.

Оповідання, написані на теми сільського
життя, життя бідних селян і селянської інте-
лігенції („За пашпартом“, „Хуторяночка“,
„Радоші“, „Школляр“, „Страчене життя“),
переняті щирим смутком над людською не-
долею, над прибитими злою волею сильних
світа цього. Таким же характером визна-
чаються і картини міського життя („У
городі“, „Любов до близького“, „У схим-
ника“, „Да здравствует небиті“), в путах
якого безсило б'ється жива і чесна душа,
стаючи жертвою міської розпусти, людської
байдужості, лицемірства і обмана. На всіх
цих оповіданнях лежить печать особистих
переживань автора, ще більше автобіографічного елементу бачимо в оповіданнях
„В тюрмі“, „На чужині“, „В пазурях у лю-
дини“, написаних на підставі вражінь свого
пробування в тюрмі і на засланню. Особливо
інтересним з них являється оповідання „На
чужині“, де автор цікавими паралелями ма-
лює картини далекої, суверої і чужої пів-
ночі і рідної, милої України. „Дивиться Тро-
янда. Інше все, тут не те... Не Україна, ні...“
Ці паралелі, що мимоволі виникають в дум-
ках засланця, збуджують його національну
свідомість. „Тепер, тільки тепер, на чужині,
я вінав, хто я, чий я син..“

Останні оповідання носять вже цілком
автобіографічний, я б сказав, особистий харак-

1476

тер („Поганяй до ями“, „Прощай, життя!“, „Немає матусі“); в них бідолашний автор вилив свої муки душевні, свою любов до матери, що не довелось їй бачити його у щасті, свої гіркі розчарування в людях, свої думки передсмертні.

„З тихою ласкою, з жалем сердечним підступає письменник до своїх маленьких сірих геройв, цих „пригноблених і зневажених дужчим, сильнішими. З великою любовью змальовує він їх, дбайливо плете вінок з їхніх стражданнів, з їхніх мук, з їхніх сліз гірких. Уважно слідкує за сторінками з книги життя, котрі хутко перегортав перед ним байдужий час, і бачить тільки одно: прекрасне тло—природа, а на нім—людина людини сущий вовк“—так характеризує С. Черкасенко творчість Тесленка в своїй передмові. До цієї правдивої характеристики треба додати ще ту особливість оповідань автора, що всії свої життєві картини він малює на фоні сучасних йому соціальних і суспільних відносин. Ще одною характерною рисою являється художня мова оповідань—широ-народна, чиста, стильна, яка робить їх оригінальними, барвистими.

„Перечитуючи невеличку спадщину, яку зоставив по собі молодий письменник, почувавши, що в особі автора українське письменство втратило талант не аби-який, що коли б умови розвитку його письменницького хисту були інші, то він зробився б справжньою окрасою української літератури“—так оцінює талант Тесленка його біограф.

Оповідання А. Тесленка з великим задоволенням і вдячністю прочитає всякий, хто розгорне ці сторінки „з книги життя.“

B. Бойко.

943 Михайло Лебединець. Пасма життя. Новельки. Збірка перша. Київ. 1919 р. Стор. 46. Ціна 4 гривні.

„Пасма життя“ М. Лебединця—невеличка збірка коротеньких образків (всіх їх тут 22), де автор виявляє свої враження й почуття з приводу ріжких подій, явищ і ін. Може Лебединець і справді глибоко переживав ті почуття й враження з приводу осені чи зустрічі, розстання і т. д., але інваже він сподівається „заразити“ (а це і є завдання твору) своїх читачів таким почуттям кохання, як в образку „Кохаю“ (ст. 21), де читаемо:—„Почуваю, як просто до болю пече мене вогонь кохання. Тріпчу весь і корчусь, зриваюсь, горю, горю й не можу згоріти в пекельнім жару кохання, моє солодкого божевілля. Кохаю тебе!“ і т. д. Переляканій таким коханням,

1477

що більше нагадує гамарну пісн Дніпровських заводів у Катеринославі, читач напевно віддасть перевагу (перед рідним Лебединцем) чужому Гайс де й знайде на цю ж тему чудові признания („Агнесо, кохаю тебе!“). А от образок „Туга“ (ст. 17), де автор каже: „Хочу забути тебе—і не сила... Навіщо вливаеш трептіння до серця, сполох у душу, зневагу до мозку. Приирство і нехіть до того, чим за хвилю був утішений, як дитина!... Та це ж М. Вороний давно сказав тими ж словами, тільки значно виразніше й яскравіше („Не сила, не сила“)!“

Крім того, взагалі важко стежити за чуттями нашого автора, бо він ще завдався метою для кращого виявлення своїх многогранних переживаннів укладати їх в нові слова („Andere Fögel, andere Lieder“)—і по всій збірці аж втомлюють очі такі витонченості новішої творчості: „журно-скаргливе небо“, „синьопалахкотливий вогник“, „фарблена отара розлеглого степу“, „тупоніка риба“ (це нагадує нам знамениту „недотику пики“), „ніс пилкої риби“, „шарява (?) одноманітність“, „осумлена журба“ (це, певно, журба в квадраті) і т. д. і т. д. Ці „риб'ячі тупоники“ знищують всяку правдоподібність і віру в ширість переживаннів автора, хоч правда й без „риб'ячих тупоник“ вони сумнівні, бо ж справді—неваже то широ автор пише: „Вернися. Божеволію, корчусь в безсилій тузі та музі“. „Впадеш головою на руки її горнешся до стін, як в дитинстві до грудей матері. Розтрощити б об неї (об що?) голову, розхляпатись по ній клаптями мозку, стати одразу бездухою, слизькою, нікчемною масою“ („Вернися“, ст. 15). Давно, як то можна так почувати (коли це широ) і... виходить, що то все тільки... прабільшення.

„Для чого ви так нас лякасте?“ може спитати здивований читач.

П. Горецький.

V. Педагогика і школа.

944 Було колись. Читанка з поля історії. Частина перша. Уложив О. Білоусенко. Видавничє Товариство „Криниця“ у Київі. Київ, 1918. Стор. 173 + III. Ц. 16 гр.

Добре прибрана назва книжки—з поезії Т. Шевченка,—вона одразу виявляє той настрій, під впливом якого складено всю книжку і яким переймається їй читач—це сум по минулому. Гарний і малюнок на обгортаці: дівчина в стрічках і намисті, в мережаній сорочці й запасці пильно дивиться, як із темряви віків виникають постаті

1478

велетнів, літописця козака (що з-під руки придивляється до дівчини), гетьмана... Після Шевченкового „Було колись“; інісі про чайку-Україну—„Ой горе, горе чайці небозі“ О. Білоусенко подає здебільшого невеличкі уривки творів з ріжних авторів та поезії, в яких перед читачем виникає давне минуле рідного краю, починаючи од скифів та сарматів і до козацьких війн перед Хмельнициною. Матеріал обіграно вдатно й упорядковано його здебільшого систематично і в хронологічній послідовності. Можна тільки заважити складачеві, що поезію М. Костомарова „Співець Митуса“ вміщено на ст. 49—51, а про те, хто він (та й то занадто мало), читаємо тільки, на ст. 53. Про „Слово о полку Ігоревім“ уривок історично-літературного змісту (навіщо? можна було б обмежитися приміткою) і перекладу „Слова“ С. Руданського, Т. Шевченко, М. Максимовича та П. Мирного (занадто навіть і для такого твору в історичній читанці) вміщено на ст. 33—43,— і про нього ж знову на ст. 52—53, і саме те, що треба було вмістити раніш перекладів. Про козаків і їх вчинки розмова починається з ст. 72, а про початок козаччини й умови її розвитку уривок „Козаччина“ уміщено тільки на ст. 104—112, про „Байку“ ж (Дм. Вишневецького)—аж на ст. 145. Далі складач повинен певно з'ясувати й для себе, що він хоче дати в своїй читанці,—чи дійсні історичні події, чи тільки історичні малюнки... Це й подібні до його питання виникають через те, що О. Білоусенко порушив добрий звичай авторів і видавців, які в передмовах до своїх книжок з'ясовують, яку саме книжку вони видають, для кого й для чого. О. Білоусенко передмови не зложив, а через те не мідомо за-для кого призначено цю читанку,—чи для учнів (яких саме школі?), чи для ширшого кола й дорослих читачів. Без передмови не видно скільки буде частин, що в них буде зложене; не видно навіть того, з якої історії ця читанка, бо в оглаві написано тільки: „Читанка з історії“. Через це для певної оцінки „Читанки“ повинно ждати дальших частин.

M. Романовський.

945 П. Залозний. Початкова граматика української мови. Підручник для початкових і першого класу середніх шкіл. Вид. Самоненка. Київ 1918 р. Ст. 63; ціна 1 карб.

Граматика призначена для другого або третього року навчання в початкових школах, складена методом „концентрів“ і сама відноситься до першого концентру.

Складаючи її, автор „дбав про те, щоб привчити дітей до системного вислідження

найголовніших з'явиш мови, граматичних укладів та законів“ і уникав того, щоб граматика не зробилася збірником „незрозумілих (часто непевних, помилкових) правил... „рецептів правопису“. Завдання дуже гарне, але важке для виконання, і авторові тільки почасти пощастило досягти поставленої мети, бо не зміг він уникнути рецептів правопису й при тому цілком догматичних, як напр. в § 21, що після шиплячих не пишеться я, ю, а пишеться а, у. Датині, яка ясно вимовляє „лоша“, „збіжжя“, „піччю“, зовсім незрозуміло буде, чого власне вона повинна тут писати а, у, а не я, ю. І так всюди, де діло торкається правопису. Трапляються навіть і „непевні“ правила, як напр., правило—писати кожен рядок у віршах з великої літери (§ 2). Взагалі, що торкається правопису, то автор сам ще не став на певний погляд і в правопису тверда приголосна+готована голосівка допускає ріжні правописи (§ 16): і п'ять, б'є й п'ять, бъє, а перед ї чомусь зовсім забороняє ставити який-небудь значок. Такого правопису (коли це можна назвати правописом) автор і додержується в граматиці, навіть іде дальше й всупереч собі дає таке написання, як „червяк“ (вправа 21). Цим правилом автор, можливо, хотів догоодити всім прихильникам ріжних правописних систем, але—ж зовсім неможливо давати дітям такий безсистемний, непевний правопис і розбивати у них саму ідею правопису.

Треба сказати, що й не всі вправи по правопису вдатно скомпоновані. В них автор іноді порушує основний принцип навчання правопису: не ставити учня в таке становище, щоб він міг робити помилки, а між тим в таких вправах як 9-та або 13 та діти обов'язково нароятимуть помилок: у вправі 9-ї треба поставити замість + де слід ъ, але дитина західніх говірок без сумніву напише „сидат“, „біжит“, а не сидить, біжить; у вправі 13-ї буде багато помилок через невірну розстановку и й і.

Попадаються в граматиці й похибки в науковому викладі граматичного матеріалу. Зазначу такі. В § 6 сказано, що де-які згуки визначаються (треба б означаються) подвійними буквами, і дано ѹо. Цими двома літерами означається не один, а два згуки. Неправильно зазначено ѹ в § 7, що після приголосних замість ѹо пишемо ъо; ъ пишеться не замість ѹ, а щоб показати, що попередня приголосна вимовляється м'ягко. В § 8 читаємо, що буква є вимовляється м'ягко, як ѹе; в прикладах дані слова сине, втрете, а в таких словах літера є означає

не їо, а тільки одно *e*, перед яким приголосні м'ягкі. § 32, в якому говориться, що іменники кінчаться на ь, суперечить § 5, де сказано, що ь не означає ніякого звука. Все це змішування згуків і літер.

Не можна сказати, що голосівки *o* та *e* змінюються на *i* (§ 18), бо такої зміни одного звука в другий ніхто ніколи не спостерігав. Щоб вірно означити це явище, треба казати про чергування згуків, а не їх зміну.

Треба вказати її на такі похибки: автор для висловлення поняття погоджування вживає термін „приміняються“ (прикметники приміняються до іменників, § 44); на мій погляд, цей термін невдалий. На ст. 34 (в зразках одмін) вжито слово „подать“, коли в відповіднє українське—податок.

Це всі хиби, котрі я замітив в граматиці, їх не багато, всі вони звичайні для всіх звичайних граматик і не перешкоджають граматику признати вдатною, бо де-які відділи (як напр. іменники) в ній розроблені дуже гарно: просто, ясно, і граматичний матеріал повинен бути цілком зрозумілим для дітей. В ній дано багато матеріалу для розбору, користуючись котрими, діти підготовляються до зрозуміння граматичних законів, і вправ, які заставляють ще раз продумати вивчене її назавжди його запам'ятати. Не зрозуміло тільки, через що автор не вніс у граматику займенників, прислівників і окликів. Цей матеріал не був би важким для дітей, а брак його робить не завжди можливим вживання цієї граматики в першій класі середніх шкіл.

I. Шаля.

946 *М. Добровольський*. Коротка українська граматика. Частина I. Словотвір, читанка і словник. Приклади для писання. Друге видання Браславських вищих початкових шкіл (з багатьма додатками в словотворі). Для вищих початкових шкіл, відповідних класів інших шкіл і для самоосвіти. 1918 рік. М. Браслав на Поділлі. Ст. 140. Ціна 2 карб. 75 коп.

947 *М. Добровольський*. Коротка українська граматика. Част. II. Складня. М. Браслав на Поділлі. Р. 1918. Ст. 64. Ц. 1 карб. 50 коп.

Цікаво зазначити, що автори ріжних граматик української мови майже а-ні один не користуються так званим евристичним методом і визнають тільки догматичне викладання; тому і навчання граматики української мови в сучасній школі рідко коли зацікавлює дітей. На долю учня рідко коли припадає більш-менш самостійна практика; здебільшого ж їм доводиться заучувати

1481

правила граматики, які для них, треба до того додати, не завжди бувають і зрозумілими.

Граматика д. М. Добровольського теж вживає догматичного методу, при чому словотвір викладено дуже скорочено, і уньому не все ясно (на першому місці треба поставити дієслово, про яке як і у більшості інших граматик, сказано дуже мало і неясно).

І все ж таки в руках досвідченого вчителя ця книжка може дати учням багато користного, коли уміщений у цьому підручнику матеріал переставити: до словотвору в підручнику додано читанку на 94 стор. розміром, користуючись якою можна зовсім легко провадити навчання по евристичному методу, де що викидаючи (в читанці трапляються речі зайві, як напр. байка Боровиковського „Клим“) й діє що переставляючи в читанці.

Що до правопису, то д. М. Добровольський вживає трохи одмінний од того, який тепер вживається, на підставі того, що букви тільки нагадують про слова, а правильно вимовляти їх навчить нас жива мова тих, хто нас оточує. „З огляду на це я пропоную, пише д. Добровольський, зовсім не вживати літер ґ та і. Шкоди од цього не буде ніякої. Треба тілько зауважити, що після голосівок, після м'якого знака та в займеннику третьої особи і в словах: іхати, істи, іден (звичайно, в словах, утворених від цих), завжди „і“ вимовляється м'яко“ (Ст. IV).

Друга частина „Короткої української граматики“ присвячена складні української мові.

Взагалі треба зазначити, що складні української мови, як і всіх інших слов'янських мов, науково ще мало розроблена, а коли до цього додати, що навчання рідної мові на Вкраїні почалося дуже недавно, то й до підручника для навчання складні треба підходити обережно, роздивлюючись його тільки з боку практичності.

На наш погляд, при навчанні мови складні має більшу навіть вагу, як словотвір, тому що при допомозі складні можна виволитись од всіх тих „измів“, яких у нашу мову, через історичні обставини набилося дуже багато. І при початку розроблення складні треба умовитись, яка мова для нас буде зразковою, цеб-то таюю, на підставі якої ми будемо намічати закони складні.

З цього боку відходячи до книжки д. М. Добровольського, мусимо зазначити, 1482

що вона не дає вказівок на згадану вище постановку питання: в його складні матеріял, на підставі якого вяснюються правила, дуже ріжноманітний—тут ми знайдемо й цитати з творів наших кращих письменників і такі речіння, які складено навмисне: „В Новій Раді часто трапляються білі плями“, „Рейдали (?) чужинці, буцім би Мазепа продав Україну“ (ст. 30 і 32) й інші.

Що до методу, якого додержувався автор в цій частині підручника, то він наближається до еврістичного, але не скрізь, не на протязі всього підручника витриманий. Загалом хиб в підручнику не так вже багато, при навчанні їм користатись без сумніву можна, але тільки під додглядом вчителя, який повинен керувати кожним кроком учня.

C. Шевченко.

VI. Видання для дітей.

948 *Б. Грінченко.* — Байки. Вид. третє Бібліотека „Молодість“ № VI. Київ, 1918 р. ст. 124+II in 16⁰, ц. 4 карб. 50 коп.

949 *Г. Х. Андерсен.* — Казки. Кн. друга. Поперекл. М. Загірня. Бібліотека „Молодість“ № XV. Вид. Т-ва „Поступ.“ Київ, 1919 р., стор. 192 in 16⁰, ц. 8 грив.

Це — чергові числа бібліотеки „Молодість“.

Першу з цих книг присвячено байкам відомого письменника й діяча вкраїнського Б. Д. Грінченка, що був першим редактором і самого видавництва цього. До книги увійшло 77 байок, що написано пебіжчиком-письменником на протязі часу від р. 1885 по р. 1905.

Байці, яко формі творчості поетичної, взагалі пощастило в нашім письменстві вкраїнськім... Маємо бо крім байкарів, як Л. Боровиківський, Євг. Гребінка, Л. Глібів, що майже виключно, або переважно вживали цієї літературної форми, — ще чимало й таких письменників, що користувалися з байки за-для вислову своїх думок та почуттів тільки іноді, як П. Артемовський-Гулак, Ст. Руданський та інш. Поміж них мусить зайняти почесне місце і Б. Д. Грінченко.

Звернувшись увагу на байку ще на початку письменницької праці своєї та почавши з наслідування (до речі сказати, дуже довільного), письменник дає по кілька байок майже кожного року... Перша (хронологично) байка в збірці зазначена р. 1885. „Осли на Парнасі“, — „за Криловим“... Найбільш

урожайним був р. 1892: написано за цей рік 34-35 байок... Але дуже скоро Б. Грінченко стає все незалежнішим в розробці загально-байкових сюжетів. В своїх байках Грінченко картає ріжні, як загально-людські, так і специфично-вкраїнські національні болячки моральні, й з особистого життя людини і з життя громадського. Є байки, що певначе навмисне призначалися для нашого часу найновітнішого. Такими ми вважаємо байки: „Кажан“, „Химчині співи“, „Рецях“ та інш. Написано байки прекрасною, щиро-народньою мовою, легким, хоч і поважним стилем... У збірці на початку байки подаються в хронологічній послідовності, але під кінець ця послідовність чомусь порушується. Після 54-ої байки, що відзначено р. 1894, знов ідуть байки під №№ 55 — 63, що відзначаються р. р. 1885 — 1892... Оздоблено збірку великою кількістю гарних мæлонків. Книга взагалі робить приємне враження і буде для нашої молоді безперечно й цікавою, й користною...

Що до 2-ї книги, випущеної вид. „Поступ“ „Казок“ Андерсена, то мусимо спершу ж відзначити ось який її гандж. Це книга — *сліпа*... Вона містить у собі 13 казок, — і не має оглаву. Дознаєшся про зміст книги тоді, коли прочитаєш її всю. Може це й необхідно для рецензента, але неприємний примус для малих читачів.

Казки для цієї книги обрано, по нашому, не зовсім вдатно. „Снігова королева“ (на 7 розділів) та „Оле-Лук-Ойс“ (теж на 7 розділ.) — казки доволі схематичні, сухі, хоч і дозвіг, та досить небарвисті... Зате „Мідянин кабан“, „Срібна грошина“, „Великий змій морський“ — дуже цікаві та гарні речі.

Про переклад нема чого говорити: він бездоганний... Є чимало друкарських помилок, ніде незазначених.

Зовнішній вигляд цього числа бібліотеки „Молодість“ руйнує почасти те поняття, що міг собі скласти читач з попередніх примірників бібліотеки...

Олександр Ходзицький.

VII. Інформаційні видання.

950 *Les Annales de l' Ukraine. Série politique.* Édité par le Ministère des Affaires Etrangères. Стор. 16. Рік, місце видання і ціна не означені.

Під таким заголовком міністерство зовнішніх справ Української держави, очевидно, мало замір випускати час від часу інформаційні справочники для вживання членів

дипломатичного представництва при українськім уряді; але перший випуск цього офіційного видання вийшов з великим запізненням, коли і міністерство закордонних справ і сама держава вже цілком перемінили свою структуру... Тепер ці „українські аннали“ становлять власне архивний матеріал і практичної ваги вже не мають, хіба тільки як документ недавньої історії. З цього погляду в них є де-що варте уваги.

Метою брошури, як видно з передмови, було освітлення української справи перед Європою, щоб нагадати їй про права України на державну незалежність, про які Європа встигла вже призабути за часи пробування України в стані російської провінції. В тій же передмові подано загальну характеристику географичних і економічних умов України та кілька слів про історичну еволюцію української державності від Володимира Св. і до відродження національно-державної ідеї в 1917 р. Далі йде стаття „Хід формування сучасної української держави“, де в стислих рисах наведено головні факти з історії Центральної Ради і гетьманського ладу, а за цим—детальна „історія перетворення генерального секретаріату України в українське міністерство закордонних справ“; тут знаходимо програму діяльності міністерства, подробиці його організації та його старший персонал. В кінці брошури додаво списки представників України за кордоном та дипломатичного представництва інших держав у Київі. З цих списків персоналу можна виявити і той момент, коли саме складались ці „анналі“; це було як раз перед останньою міністерською крізою, це-б то близько середини листопаду 1918 р.

Як на свій час і на свою мету, то книжечку міністерських „анналів“ складено досить добре, але де-які місця тхнуть характерним духом „фаховців“ російської бюрократії, з їх казенним оптимізмом і самовпевненім тоном. Ми навмисне підкреслили, до якого саме моменту стосується зміст „анналів“, бо з цього погляду особливо цікаво читати, напр., таку характеристику завданнів, що ніби ставив собі уряд гетьмана Скоропадського:

„Правительство гетьмана, твердо ставши на Грунті незалежності та суверенітету української держави, енергійно взялося заводити в країні порядок та зміцнити своє становище відносно інших народів“... (ст. 6; цитуємо в перекладі з французької мови). І далі: „Складання сейму та здійснення

аграрної реформи на можливо широких підставах, що має бути в близькім часі, — остаточно змінить внутрішнє становище України“ (*ibid*).

І це писалось тоді, коли внутрішнє безладя дійшло в державі до краю; коли гетьманськими способами „зведення порядку“ селянські маси були настількі збаламучені й обурені, що не бачили перед собою іншого виходу, крім збройного повстання й коли вже захитався навіть самий „ґрунт незалежності“, разом з стосунками до інших народів. А казенний „фаховець“, не червонючи, пише далі: „Офіційно признана, в дипломатичних формах, від Франції, Англії, Московії, Німеччини, Австро-Венгрії, Турції, Болгарії, Румунії, Швайцарії, Швеції та Данії, як і відродженої Польщі, Україна займає міжнародне політичне становище, як суверенна європейська держава, а наступний міжнародний конгрес дасть їй змогу завязати ширі й дружні відносини з іншими країнами, з якими вона досі ще не могла їх установити“ (стор. 7).

І в той час либо ці „офіційльні признання“ були значно прибільшені під казенним пером, а тепер можна хіба лиш манити, щоб українські міжнародні стосунки стояли так добре, як це запевняли дипломати гетьманської доби.

Всяка книжка має свою долю. Запізнілій дипломатичний справочник мусить десь опочити в архіві, а Україні треба перейти над цими сторінками історії до денного порядку.

П. Стебницький.

951 Владиславлевъ, И. В. Русские писатели XIX—XX ст. Опыт библиографического пособия по новейшей русской литературѣ. 3-е переработанное и значит. дополн. издание. Москва. Книгоиздат. „Наука“, 1918 р. Стор. VIII+2+293. Ц. 8 карб.

Для останнього видання доброго відомого в Росії покажчика по новітній історії російського письменства було переглянуто додатково значну кількість старих журналів, завдяки чому до цього увійшли вказівки на три тисячі нових книжок, статей та заміток, які не були зазначені в попередньому виданні. Показчик містить літературу по 1-е січня 1917 р. за для чого було використано матеріали „Бібліографического Ежегодника“, який до останнього часу виходив під редакцією того-ж таки Владиславлева.

В Показчiku чотири розділи. В першому— „Художественная литература“ згруповані окремо в алфавітному порядкові: а) белетристи та б) поети. Не тільки видат-

ні письменники, а також і дрібні, мало відомі і „початкуючі“, мають в цьому покажчику дати народження, смерти, вказівки на видання творів, на окремі книжки і твори, що були надруковані лише в журналах; далі йде література біографичного й критичного змісту. До покажчика, розуміється, не пошли письменники-українці, крім тих, що писала по російські й мали більше відношення до Росії, ніж до України (Гоголь, Данилевський, Кохановська, Лазаревський, Б.)

Виняток через щось зроблено лише для одного белетристів і для одного поета: для Марка Вовчка та Шевченка, при чому з творів Вовчка зазначені лише переклади на російську мову і оповідання, які письменниця написала по московському. З українських зазначено лише одно— „Чортова пригода“, яке надруковано було в „Київській Старині“; про „Народні Опівідання“ не згадується й зовсім. В точці про біографичні відомості й про характеристику творчості Вовчка маємо доволі повний і свіжий список сімнадцяти статей і книжок.

Що до творів Шевченка, то в покажчику Владиславлева приведено лише видання В. Яковенка в двох томах (Спб. 1911 р.), зроблено вказівку на окремі дешеві видання в „Ілюстрованій бібліотеці“ Яковенка і знов йде ціла низка перекладів, починаючи з гербелевського.

На біографичні відомості припадає більш ніж п'ятьдесят номерів і доволі докладно зібрані вказівки на літературу про арешт і заслання Шевченка. Треба зауважити, що вибір бібліографичних засилок зроблено без певного критерія. Єсть тут і випадковість і пропуски. На Шевченкові це видно більш за все, наприклад, десяток винписок з „Київської Старини“ зовсім не вичерпують того матеріалу, який там знаходиться.

Але цінність такого покажчика безперечна. Якби для української літератури ми мали що-небудь подібне до покажчика Владиславлева, це було б таким великим подарунком і для читача й для наукових робітників, яким досі доводиться користуватись лише єдиним покажчиком Комарова, перестарілим і неповним навіть для свого часу. Ця робота на чорзі для українських бібліографів.

B. Міяковський.

VIII. Популярно-наукові видання.

952 Г. Коваленко. Велика віра Азії. Оповідання про Будду. Черкаси, 1918. Вид. т-во „Сіяч“. Стор. 41. Ціна 85 коп.

В передмові до брошури, після загальних думок про релігію, як наслідок шукан-

ня правди, і про релігійні легенди, як витвір багатьох поколіннів прихильників тої чи іншої віри, автор пояснює завдання, що він собі поставив до вибраної теми: „дати Буддійську легенду, як вона утворилася в перші вікі буддійства“, показати „образ життя Будди, як воно уявляється вірним“.

Це завдання автором виконане взагалі добре. В жвавім, докладнім оповіданні по-переду знайомить він читача з країною, де народився буддізм, і її людністю (гл. I „Індія“); в чотирьох дальших главах подає легендарні перекази про народження і життя Будди, про той тяжкий шлях, яким Будда дійшов до найвищого пізнання, про поширення нової віри і про смерть Будди; шоста глава містить в собі додатки і пояснення до основних ідей буддійської науки, до її символа віри і заповідів; нарешті в останній главі коротко розказано про долю буддізму після Будди і його теперішнє становище. Властива авторові чиста й гарна мова робить читання легким і цікавим навіть в викладі філософського змісту буддійської доктрини, а сама легенда переказана красиво й мальовниче.

Пам'єдається тільки, що автор, обмірковуючи план свого викладу, мало уваги звернув на практичні потреби читача, для якого складалася брошуря. Сучасність буддізму з цього погляду має не менший інтерес, як його минуле. Для читачів, особливо з широких народних верств, було б цікаво дізнатись докладніше про життя буддистів в Китаї, Японії, Тибеті, або й ще більше до України — в комицьких степах. Зверхи форми буддійської віри, її вилив на звичаї і вдачу тих народів, що належать до буддізму, — це все живий і цікавий матеріал, яким читач міг-би покористуватись для порівняння з життям інших релігійних громад і взагалі для поширення свого світогляду. На тих двох сторінках останньої глави, де ці теми могли знайти собі місце, автором сказано дуже мало, і через те навіть весь кінець книжечки робить враження наче писаного наспіх, похапцем. Треба сподіватись, що в дальших виданнях своєї брошури д. Коваленко дезальніше освітити ці незачеплені питання і тим зробить свою працю ще більш інтересною і далеко більше користною, ніж вона тепер є.

P. Стебницький.

953 Тутковський ІІ. проф. Олівець (нарис з історії культури). Популярно-наукова бібліотека, ч. I. Вид. „Дніпрозоюза“. Київ, 1919 р. Стр. 16. Ц. 1 гр. 60 шаг.

Серед нашої популярної літератури майже повний брак книжок по історії культури. Це така значна прогалина, що її треба буде не гаючись заповнити. З цього боку книжка проф. Тутковського є дуже своечасною. Автор стисло й цікаво оповідає про значення оливця в історії людської культури і про його історію од найдавніших до наших часів (вироблення оливців на сучасних фабриках). Але на превеликий жаль, виклад у Тутковського „професорський“, де б то непопулярний, занадто інтелігенський, і той читач, для якого ця книжка була б найкористнішою, мабуть її не вчитає, хоч вона й дуже коротенька. Справді, що наш школяр чи селянин зрозуміє, наприклад, з такого речения: „Олівець“ — це дешеве непомітне знаряддя думки і художнього генія, тісно звязане з нашою культурою не тільки як дуже зручний прилад до писання, але й як необхідна річ для цілів мистецтва і науки“. А подібних виразів у книжці знаходимо чимало. Не зручним вважаємо також вживання в популярній книжці чужинських термінів та ще й написаних чужою абеткою (*praeductor, tapis plombino, bleistift, grafico plombino i т. д.*) Так само й з власними називиськами, коли їх багато (а в книжці їх на 16 ст. коло 20) і вони незвичні для нашого вуха: вони розбивають увагу незвичного читача. Краще замість 16 стор. написати 32 та що-б їх міг зрозуміти кожен грамотний читач.

Ів. Дзювський.

IX. Мистецтво.

954 Віктор Обюртен.—Мистецтво вмірає. Переклав Лесь Курбас. Мистецька бібліотека, ч. I. Видавництво „Грунт“. Стор. 54. ін 8°. Ц. 8 гривень. Київ, 1918.

„Мистецтво вмірає... З мистецтвом кінець... „Воно вже померло... і ніякий бог не вратує вже мистецтва“... „Так мусіло статись“...

Бувають часи, коли ці й подібні оклики трівожною хвилею катяться по найбільш чутливих верствах людськості, заливають її і заходять собі одгомін у теж найінтелігентніших кругах громадянства. Часи такі досить регулярно вертаються на землю. Досить, щоб людськість опинилася у сutoчках, щоб захмарилася далина майбутності й шляхи переплутались — і такі оклики конче будуть, мусять бути, не можуть не бути... Для одних вони дають вихід на кипілому почуванню зневірря й пессимизму — і для цих занепад мистецтва означає смерть усікого мистецтва, мистецтва взагалі, мистецтва, як такого. Для інших це тільки добра оказія, щоб звести рахунки з попередниками і їх засудити на смерть: умірає, мовляв, старе мистецтво, але в муках занепаду й занепаду народжується мистецтво нове, що має оживити й осяяти світ моло-

дим, не виданим ще промінням. У книзі, що лежить перед нами, бачимо сполучення обох цих настроїв. Автор говорить про мистецтво в цілому й думає, що можуть бути, в кращому разі хиба хвилеві виблиски мистецтва — як от буває, що лампа блімне раз чи кілька яскніше перед тим, як згаснути; перекладчик, іншаки, певен, що трівога Обюртена принаймні передчасна: „ми стоймо напередодні повстання такого високого і живого мистецтва, якому по силі рівного ще не бувало“.

Хто з них має рацію?

Думаю, що обидва. Але зовсім не так, як і автор і перекладчик сами розуміють справу — не абсолютно. Тим часом обидва — чи то засуджуючи на смерть усе мистецтво, чи тільки так зване „старе“ — орудують якраз абсолютами.

Вже регулярність і певна періодичність отих криків та наріканнів на цілковитий занепад чи запідіння мистецтва показують, що справа не стойть власне так безнадійно. Минуть критичні часи — і мистецтво одживає. Одживає до нового занепаду, коли знов та чи інша догадлива людина занесе його на кладовище або здасть на схованку до архива, як культурний пережиток. І в гірких, саркастичних, уїдливих іереміях Обюртена безперечно багато гіркої правди. Життя, сучасне діференційоване, здрібніле життя з його ознаками переступного часу, з його розпорощенням людськості на дрібні атоми, з нуртуванням якихсь ще не зовсім визначених сил, з потоптанням того, чим жила досі людськість, з жагучою спрагою по чомуєв новому, що не набрало ще виразних форм — це життя дійсно не сприяє великому, повному мистецтву. Автор наводить приклад, що німецькі поети виспівували колись красу Рейна і згадує власні враження з свого дитячого віку. „Тоді були ловкола мене духи Саксонії, гноми гори з чудодійною гілячкою і чари казок німецької землі. А внизу, долиною, пливли тихі води вестфальської Везери. Тепер всю цю долину покрито раціонально фабриками мотузок, миловарнями і клеєварнями, а на горі таємничого герцога саксонців приліпло провінціальний пам'ятник кайзера Вільгельма Великого“. Бачите — тоді і тепер... Це, звичайно, не дуже то втішна річ — оті раціональні миловарні та повітові пам'ятники. Але висновок з неї автор робить занадто категорично-широкий: „і ніколи вже більше на цій оганьбленій землі не почне мрійник таємних історій про саксонських гномів“. Чому? Адже таємні історії, чи власне та психична

потреба, що їх приводить на світ, зовсім не такі вже й лякліві, щоб наполохатись і без вісти забігти од самого образу бравого кайзера з його акуратними бурцями. Навпаки, вигадливі гноми можуть, аби окажія, посісти й саму фігуру прозового кайзера і зробити з неї джерело нової легенди, нового натхнення. Ну, а коли б саксонські гноми справді показали себе легкодухими, то не на них же світ мистецтва збігся. На цьому прикладі бачимо, який нахил до абсолютів має автор талановитого „треноса“ або илача по мистецтву. Так само абсолютно бере він справу і з іншими причинами. Певна річ, не вмерло ще й кохання, цей „великий майстер і хлібодавця всіх мистецтв“; не вмер ентузіям, не вмерла пристрасть, не вмерла пригода, не вмерла особистість. І не може вмерти мистецтво, ця, мовляв справедливо Обюртен, „найбільш особиста річ на світі“, найбільш особиста й інтимна навіть у колективних утворах. Просто пересунувся центр інтересів—од гномів, скажемо, чи високих геройів до звичайних, простих людей. Але і в них правдивий талант знайде і знаходить стільки ж матеріалу для справжнього мистецтва і стільки ж широго запалу й натхнення, скільки його попередники знаходили в гномах Саксонії. Тільки й усього. І правити панаходи по мистецтву мабуть таки ще рано.

Рано ще навіть у тих обмежених формах, до яких зводить плачі Обюртена перекладчик, підставляючи під категорію засуджені на смерть так звану реальну школу в мистецтві. Це так само абсолют—негодяний вже тим самим, що він абсолют. В творчості, в мистецтві найбільше важить звичайно не сюжет, не тема, а виконання, цеб-то в останній лінії сила таланту й елемент широти та безпосередності творця. Отже школа, способи зовнішнього підходу до данного сюжету, виучка—це річ власне другорядна. Талант творить школу, а сама школа ще віколи не творила талантів. Справжній талант, що не зневолює сам себе, раз-у-раз потрапить сказати нове слово, і навпаки скільки гнітючого шаблону й убійчої трафаретності виявляють иноді „самостійні піонери“, які власне тільки пинуться і на самостійність і на піонерство! І я теж думаю, що ми напередодні того часу, коли народиться має велике й сміливє мистецтво,—тільки що маю також сміливість думати, що народиться воно з елементів старого, як синтез внутрішнього й зовнішнього світа, що складається на матеріалі для творця, як гармонія форми й змісту.

1491

Так було—так буде і менш усього можна стати цьому неминучому процесові на заваді злостивими вихватками проти „старого“ та самим новаторським ентузіазмом. Потрібно ще чогось. І те щось—то, знов кажу, талант і ширість, що знайдуть і нові, свіжі теми й свіжих їм додадуть фарб. Це буде нове мистецтво і новим бути не перешкодить йому те, що воно органічно з старого виросло... Та це вже не для рецензії тема, а для трактата.

Памфлет Обюртена, талановитий, з захватом і з перцем написаний, безперечно вартий уваги всіх, хто цікавиться справами мистецтва. Він будить думку й дає матеріал і для згоди з автором, і для змагання, і для перевірки себе на пункті естетичних теорій. Переклад—середній. Місцями хотілося б більш мистецького в українській парадії подзвіння по мистецтву.

С. Єфремов.

X. Поезії.

955 *Володимир Самійленко. Україні. Збірник поезій 1884—1917 р. Видання 2-те (?). Видавництво „Промінь“. Сміла на Київщині 1918 р. Стор. VII+147. Ціна 6 карб.*

Вол. Самійлеко—поважне, заслужене наймення в історії української поезії. З цим іменем завше сполучається загадка про мягкий, ласкавий гумор, своєрідну фактуру вірша і „бездоганно-чисту, ясну, як небесна блакить, дзвінку і прозору українську мову“ (слова Франка). Почавши писати на початку восьмидесятих років, Самійленко ніколи не був поетом продуктивним, і весь здобуток його тридцятип'ятирічної праці, коли не рахувати перекладів з „Божественної Комедії“ Данта та Молієрового „Тартюфа“, майже цілком укладається в цю невелику, всього на півтораста сторінок, книжечку. Але хоч як мало писав Самійленко, а в історії української поезії він заняв свою власну постаті,—він прищепив нашій літературі ямби Барб'є та пісні Беранже, він дав хороші зразки байки (переклади з Ляшамбоді) та віршованого фельстону на злобу днія. Крім Франка, що так само вмів гострим словом озватися на біжучі події (порівн. „Ботокудів“, „Мандрівку Русина“ або „Нові Співомовки“), серед наших поетів рішучо не було фельстоніста більш талановитого: „Возсоединенный Галичанин“, „Російська серенада“ або той найновіший віршований статут про „фаховців“, що за гетьманських часів уміщено було на шпальтах „Нової Ради“—живий і найяскравіший тому доказ.

1492

Поет-сатирик, Самійленко далеко бідніший в сфері чистої лірики. Його сонетам, не вважаючи на добре додержану форму (а це трапляється у нас дуже рідко), бракує яскравості і грації; його патріотичні речі дуже часто переходять в наців-офіціяльні канцати та марші. В його ліриці, загалом беручи, мало безпосередності, надто переважає рефлексія, міркування, абстрактні, безобразові слова (напр. „Веселка“, „Зорі“, або уміщені в Л.-Н. В. за цей рік — „Думи буття“). Форма у Самійленка добра і доволі ріжноманітна, в цьому відношенні його поезії завше стояли високо: він добре знається на строфі, уміє використовувати ріжні метри; крім привичних анапестів та хореїв, чотирьох та шестистопових ямбів, ми не раз зустрічаемо у нього і восьмистоповий хорей („Шкода“ — чергування рим і строфічний поділ терціни), і дактиличний гекзаметр з пентаметром („Елегії“). Єсть навіть інтересна і вдатна (принаймні далеко щасливіша, ніж спроби акліматизації античних розмірів у Щурата) Алкаєва строфа:

Поки душою я не втонув іще і т. д.
(стор. 51).

Потреба в новому виданні Самійленка почувалася вже давно, і тому — честь та слава т-ву „Промінь“, що воно догадалось зробити це раніш, ніж якесь більше Київське товариство. Передруковуючи видання 1908 р., видавництво доповнило збірник 12 новими поезіями: з них одна без дати, писана, можливо, десь коло 1896 р. („Всеросійське свято“), одна датована 1907 р., по одній — 1908 і 1909 р., дві — 1913, одна — 1914, решта 1917 р.

Що до самого видання, то чепурним назвати його не можна, але на наші часи упадку друкарської справи книжка виглядає не так погано, особливо, коли взяти під увагу, що її (книжку), можливо, друковано було на провінції. Незрозуміло тільки: 1) Чому видавці називають своє видання другим, коли воно по суті являється третім (1-ше — Видавничої спілки — Львівське, 2-ге — тієї ж спілки — Київське)? і 2) Чому до збірника не приложено ніякої ширшої статті про автора? В збірнику правда передрукована передмова Франка до 1-шого, Львівського, видання, — але ця стаття, з випадами проти молодшого покоління галицьких поетів, що коло 1905 р. приступало до літературної роботи, для теперішніх часів звучить анахронізмом. Досить того, що автор замітки наприкінці бажає поетові як найпродуктивніше зустріти свій двадцятипятилітній ювілей, який ніби-то має на-

ступити незабаром, там часом як цього року минає вже тридцять п'ять років літературної роботи Самійленка. Гадаємо, видавництво повинно було зазначити, що статтю передмову написано було в 1906 р. і до нового видання вона попала, як передрук.

М. Зеров.

956 Дмитро Загул. На грани. Поезії. В-во „Свійво“. Київ. 1919 р. Ст. 45. Ціна 12 гривень.

Друга книга віршів „На грани“ молодого, але вже відомого поета, перекладача і автора кількох статей найріжноманітнішого на перший погляд змісту, Дмитра Загула, якось несамохільно викликає бажання хоч коротенько, але все ж таки згадати про першу його книжку „З зелених гір“, таку безбарвну і в великій мірі позбавлену індивідуального обличчя.

В першій книзі половина місця як не більше відведено перекладам Бальмонта і Еклезіяста, і все ж цей вибір само собою дозволяє вказати на певні художні симпатії автора. Оригінальні вірші там також не близкучі, а трактовка такої старої (тому і особливо важкої, що старої) теми, як кохання, абсолютно не дає виразних індивідуальних рис. І ст після першої блідої безбарвної книжки, що не має навіть змістової назви (бо „З зелених гір“ назва, яка абсолютно нічого не говорить), з'являється друга книжка з серйозною, я б сказав, філософичною назвою, яка одразу дає певний план і вводить в коло почувань і переживань поета.

Завдання, які становляться перед поетом, що дійшов до грани і це усвідомив, надзвичайно тяжкі. Кінчається те, до чого можливо підійти з певними трафаретами, зі сталими традиціями. Починається той світ, до якого треба підходити з великою побожністю й великою обережністю. Там — те, що стоїть по-за межами звичайного людського почуття і що можливо збагнути лише творчим натхненням. З цієї точки, з грани вперше одкриваються нові, зовсім нові можливості.

Що ж побачив і як відчув цей великий мент Загул, котрий обережно і чутливо обмежив свою другу збірку всього 34 віршами?

Поет в першому вірші і навіть в першому його рядку вводить нас в нові обрії, в нові виміри.

На грани вічного нічого
Думок нема.
Німий язик, німа розмова,
Душа німа.

На грани вічного нічого.
А тут життя—огонь і бурі
І сміх і крик.
І в хмарі холодно похмурій
Кровавий блик.
Життя землі—огонь і бурі.
Ходім туди, де вічні грани,
Де хмар нема,
Де наша тінь, мов на екрані
Бліда—німа...
Ходім туди, де вічні грани.

Тут є дійсно два світи—пройдений і прийдешній, в який поет зараз хоче вступити і в якому йому вже ввіжаються тіні, „мов на екрані“, в країні, „де хмар нема“. Проте з жалем мусимо зазначити, що далі поет сходить з грани і не туди, а сюди, де „сміх і крик“, „життя землі“. Далі поетові потрібно висловитись і визнати, що він не весь час стоїть на грани, а опинивсь „за непроглядною заслоною“ і ще далі каже, що

Думкою німою нерухомою
Не можу вибитись
В потусторонній світ.

Це дарма, що поет потім знову стає на грани і прагне перейти до „царства воскресних“, всією своєю психологією він ще міцно прив'язаний до землі „до музики літа“, до „пісні Черемоша“. От завдяки своїй прив'язаності поет не має того величнього спокою, що повинен обхопити душу того, хто твердо став на грани.

Дійсно, багато чого земного, нашого вік вже загубив. Наприклад в його поезії мало взорових образів, мало реальних речей; здебільшого його вірші це філософичні абстрактні міркування. „Так гарно седіти“ (стор. 26) і ще: стор. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17 і т. д. В цьому я бачу як раз те, що відмежувало його творчу психику від нашої затертої буденними, щоденно-звичними речами.

І не буде помилкою з нашого боку, коли ми скажемо, що реального світу Загул уникає в своїй поезії, бо ті міркування, що заповнюють 34 вірші, виходять не з реального світу, не з матеріальної зовнішності, всі вони повстали з глибини почуття хоч і земного (як я вище вказав) проте з нахилом до абстракції. І заслонюючись від всього реального життя свою абстракцією і філософією, нам здається, Загул кидає наш світ, не від того, що він в нього не повірив, не полюбив його, а просто коли вже став на грани, то треба вже стояти; бо занадто з великим чуттям він іноді пише й чуло

складає вірші про наші людські почуття про, наші звичайні мілі нам речі:

Де коли хочеться серцю
Квіткою бута пахучою,
Де коли хочеться в небі
Зіркою стати горючою.
Де коли хочеться серцю
Стати терном чи крапивою,
Хочеться впасти на землю
Рантом потопою зливою.

Це те, що Загул бачить і знає з нашого світа, а що ж він вінав крім „тіней на екрані“ на тому світу, там „за гранию“, бо він же ж на ній стоїть і навіть нам пропонує з ним піти?

Здається, нічого ще не побачив, бо сам ще не розібрався в своєму складному і скрутному (чи туди чи сюди) становищі; він сам признається:

Де сон, де дійсність — я не знаю,
Границь душею на схоплю.

А признання, що він ще б'ється з препоною (стор. 8),—хіба це не є аргумент проти поета?

А коли ще раз поет згадує про „крайні мрії“, куди він іде (стор. 16), то він тільки й говорить про те, чого в ній нема:

Ні сльоз, ні горя,
Ні болю, ні нещастя,
Ні того зла.

Згадаєм ще, що він в першому вірші про той заграневий світ сказав, що там думок нема, а на стор. 10: „де слів нема“

Настане спокій. Втихне вітер;
І зникнуть барви, тони, дні!..
Нема думок між чорних літер—
Т люди—привиди одні...
Немає барв на тлі палітер...

(стор. 12).

а потім ще:

Наші Едеми—
Тільки фантоми

і нарешті закінчує книгу:

Наша розрада—сон життя...

Чи тут є справжня прозорливість, проникливість в „потусторонній світ“? Скажемо щиро: ні.

Дійсно, вся книга це є велике напруження міцної емоціональної волі, але це є тільки, по справедливості кажучи, тільки крок до грани, великий крок, близький до того, про що поет говорить, проте не теж саме.

Підводячи підрахунок висловленому, мусимо сказати, що другу книгу Загула вважаємо дуже цінною й коштовним при-

баним нашої поезії, особливо коли звернути увагу на форму віршу.

Те, що дав Загул, чого він досягнув, що він збагнув і яку мету собі поставив, це все є те, що зветься філософичною лірикою й вкладає в нашу поезію коштовну цеглину, яка особливо міцно ляже в цілій будівлі нашої поезії тоді, коли слідуючі етапи його творчості закріплять пройдеяний шлях, пройдуть і ще вперед в тому ж самому напрямкові.

Ю. Меженко-(Іванов).

957 Клим Поліщук. Поезії. Книжка перша. Накладом М. Гудало. Київ, 1919. Стор. 68. Ціна 5 карбов.

Книжка починається так: „Було колись і є тепер — се вічність сили творчих сфер, коли порушивши в хаосі пил“... Мимоволі хочеться одразу ж сказати: годі! Не можна ж, п. Поліщук, запрошувати до себе на новосілля гостей, коли ви прибірасте в хаті і коли ви рострусили порохи та ще й одвічні. І немає чого виправдуватись тим, що я, мовляв, привожу до порядку хаос. Ми розумімо вас, що легче починати з хаосу, але воно так само старе, як і він одвічний. Давайте краще по людському:

Ти на хресті вселюдства роспинавсь...
(ст. 3).

Роспнявши серце на ножах (ст. 4)...
Я заснув і сплю в труні
Я убив шукання муки...

Словом, ви знову, п. Поліщук, починаєте укінчений салон інквізіції. Закінчуєчи останню строфу таким виразом, як „Роспнявши серце на ножах“, ви по дорозі в тому ж самому віршові, з жалем говорите: І я, забувши вбити горе...

Мало вам того, що зробили ви з власним серцем, ви ще шкодуєте, що перед тим не зарізали свого горя. Гаразд, що ми знаємо, що все це — поетична буфонада, — а що подумає читач, який з наївною довірливістю читатиме вашу першу книжку.

А впереді страшні могили... (ст. 6).
Розп'ялась на сонці мука... (ст. 9).
Сплелися руки як зміюки... (ст. 19).
І в очі плавує як зрадниць-

кий гад ... (ст. 32).

Катуйте злобою очей... (ст. 33).
В'ються в крові чорні гади... (ст. 49).
Скрізь зірки зайшлися кров'ю... (ст. 53).

Чи не багато страхіття, чи не занадто „гадів“, „злоби“ й „муки“ на 64 вірші і на 68 сторінок. Та при тому далеко не всіма ще страхіттями ми скористалися... А де-ж поезія? Де поетичні образи? Де чистота мови? Де спроби утворити щось своє, власне?

1497

Поетичних образів авторові рішуче бракує. І нічого тут не допомагають і такі вирази, як „півтоняться тони“, „зойкнув до Бога“, „на зоряну грань“ і навіть улюблений поетом Рубікон. Що ж до мови, то вона й прозаїчна й неправильна. Ми рішучо протестуємо проти таких виразів і наголосів, як:

...Так ворожу (від слова „ворожити“)
(ст. 10).

Ми все аршином власним міrim...
(ст. 13).

Бо сам він без стонів... (ст. 24).

Шепчуясь затаяно пропори... (ст. 26).

І снує біло-срібні савани... (ст. 30).

Хі!..-ха!.. ха! в хмáрах рेगоче (ст. 43).

Ти, що вирвались з оков... (ст. 49).

Зашуміте в священнім гніві... (ст. 52).

Крім того, багато незрозумілих картин:

І ховаю в долоню поблідле чоло
І жахаюсь того, що було... (ст. 63).

Не дивно. Бо ж сковати чоло у долоню річ не легка.

На могилах чорні гноми...

Теж незрозуміло, бо оськльки нам відомо, гноми на всьому протязі свого істнування могилами не цікавилися.

Пових шукань, нової форми у книзі також немає.

Давайте краще забудемо, п. поете, що у вас є перша книжка, а почнемо з другої, кращої.

Михайло ІКук.

958 Ясна зброя. Зразки з українського красного письменства для читання й декламації. Складав Ів. Азовський. Київ, 1918. Стор. 288. Ціна 15 грив. (7 карб. 50 коп.).

Це, здається, четверта з черги сироба українського декламатора за останній рік,— невелика розміром (певно, з огляду на умови книжкової продукції), трохи незвична з обличчя (бажалося б артистичніше обгортки), але з рештою—пристойна, видана доволі чепурно, без тої малоросійщини, якою вражає напр. „Укр. декламатор“ П. Ковальчука. Сам складач—в українській поезії, очевидчаки, тільки аматор, і то аматор, який не всіх поетів знає, або лінуеться, роблячи вибір, уважніше їх перегорнути. В „Ясній зброй“ знаходимо, головним чином, поетів з України,—Галичина й Буковина презентовані дуже слабо. З буковинців до збірки увійшли Федъкович, Маковей (по 2 зразки) та С. Воробкевич (1 уривок); з галичан—Франко, Б. Лепкий та Луцький; ні Карманського, ні Пачовського, не говорячи вже про менших—Твердохліба й Чар-

1498

недького, нема,—тоді як у Карманського напр. можна було б знайти досить придатного для декламації матеріалу. Кращого вибору можна було б жадати і з давніших поетів українських: у Щоголєва є багато кращих поезій, ніж виписана д. Азовським— „До чарівниці“ і „Довго я не хотіла коритись весні“, далеко не з ліших речей Л. Українки. Зовсім немає в збірнику Куліша, в поетичнім доробку якого часом трапляються п'еси великого ліричного напруження й великої краси. „Аматорство“ складача одбилося й на його манірі друкувати вірші. Одні поезії подано з поділом на строфи, другі (взяті не безпосередньо з збірника творів, а очевидччи з „Української Музи“ Коваленка)—без нього; нарешті треті виписано з попередніх антологій: з усіма тими *licentiae*, які дозволили собі попередні складачі (напр. в Рильському монолозі Наливайка слова: „Як вільний з вільним, рівний з рівним“ творять один рядок; на два рядки їх розбив—і то без жадної підстави—лише д. О. Коваленко).

Росполог матеріялу по відділах виглядає так: I. „За Україну, за її волю!“ (назва надто патетична і не пасує до дальших заголовків). II. Лірика. III. Сатира і юмор. IV. Художня проза. В I одд. матеріал давній і середньому читачеві уже відомий.. Свіжих речей небагато: „Гімн“ Чупринки („Слава Україні“) і „Мій рідний край—пахуче поле“ М. Шапovala. Зате в одділі лірики ціла низка зразків, які по декламаторах ще не містилися: „Думкою останньою“ Філянського, переклад Кримського із Хафіза, „Радість розлуки“ М. Рильського, один уривок з Олесевського „На зелених горах“, „Яблуневоцвітно“ та „З кохання плакав я, ридав“ П. Тичини. Одділ юмору й сатири коротенький і невиразний; одділ прози короткий, але доволі сильний. До нього входять: уривок з „Intermezzo“ Коцюбинського („Ми таки зустрілись на ниві... я і людина“), „Мое слово“ Стефаника, „Сліпець“ Кобилянської, „На роскоші“ Васильченка. Взагалі на карб д. Азовському треба поставити надто велику прихильність до перестарілої сентиментальної маніри: в одділі I-ім він, наприкл., не вдергався, щоби, поруч сильного Шевченківського „Погинеш, згинеш, Україно“ і „Так, ми раби“ Л. Українки, не примістити такої банальноти, як „Не питай“ Ів. Огієнка та поетичного гріха Мик. Вороного, його примітивно-патріотичного:

...Ta коли ти України не кохаєш,
 Ти не моя!

Як заслугу складача, треба одмітити його

увагу до молодої української поезії—Тичини й Рильського, Загула й Я. Савченка.

З недоглядів завважимо два: до художньої прози однесено віршовану сцену Л. Українки „Айша і Мохаммед“ (стор. 227) та ще на стор. 285 авторство поезії „У сповіданні“ приписано неістнющей в українській літературі п. О. Романович.

M. Зеров.

959 Микола Капельгородський. Мої пісні. Накладом „Вістника політики, літератури й життя“. Відень. 1918, стор. 36, ціна 2 кор. (2 гр.)

Микола Капельгородський, безумовно, дуже гарний громадянин, дуже гарний син, чоловік і батько; без сумніву він багато переніс горя під час війни, коли був в полоні далеко од близьких людей та рідного краю. Але, на жаль, це все ще не робить поетом. Про Миколу Капельгородського можна сказати крім того, що він трохи володіє метрикою віршування. Але, на жаль, і це в наші дні ще не робить поетом. Віршові розміри його неоригінальні, індивідуального ритму нема ніякого, рими банальні й бідні, образи старі й нецікаві. На 36 сторінках „люба Вкраїна“, „мила Вкраїна“, „кохана Вкраїна“ і просто „Вкраїна“ повторюється 47 разів; „рідний край“ — 27 разів, а крім того, йдуть ще „рідна сторона“, „рідна земля“, „рідні простори“, „рідна хатинонка“, просто „Кубань“ і т. п. і т. п. Патріотичні мотиви річ безперечно гарна і гідна пошани, але українська поезія пересичена їми аж занадто. Повторювання на всі лади „люба Вкраїна“ та „мила Вкраїна“ застували українській поезії на протязі багатьох літ ширші поетичні обрії. Збережемо свій патріотичний жар для патріотичних вчинків, а від поезії дозволимо собі вимагати широти й свіжості. Являючи з боку змісту гарячу любов до рідного краю, з боку форми більшість поезій М. Капельгородського це звертання до матери, до жінки, до сина, до сестри, до приятелів. Але ж такі поезії, як „Мойому синові, по одержанню його першої фотографії“ або „До мами, подавши заяву про зачислення до Української Армії“, мають не більш як родинне значення. І не через самі теми, а через те, що в них усе нехудожньо, блідо, прозаично:

„Мій Рідний Краю! Україно люба!
Дивуюсь я тобі: яка метаморфоза!
Ще вчора ти—ніщо, етнографічна маса,
Сьогодні-ж ти—краса і велич і погроза“.

1500

Це—шляхетні почуття. Але це—ні в якому разі не поезія. Родині й приятелям М. Капельгородського буде приемно прочитати цей поетичний щоденник близької людини. Але для нас, сторонніх читачів, поезії М. Капельгородського пі з якого боку не цікаві.

Б. Якубський.

XI. Релігія та церква.

960 Свящ. П. Антонович. — Закон Божий.—Перший рік навчання.—Курс першої групи початкових шкіл і молодшого підготовчого класу середніх шкіл. Київ, 1918 р., стор. 38+І, ціна 1 карб. 25 коп.

Почнемо розгляд цього нового підручника по Зак. Бож. як раз з того, на чим закінчує його автор, з післямови „Од автора до законоучителя“. В цій післямові автор виправдує той розклад матеріалу, який ним зроблено в підручнику, та подає де-кілька уваг педагогичного змісту.

Автор обстоє ту позіцію, що підручники по Зак. Бож. для первого року навчання необхідно починати з вступних бесід. Суперечити цьому ніяк не можна. Слід би тільки додати, що це повинно робити не тільки через те, що, як каже й автор, „діти не навчилися ще читати“, але ще й через те з'осібна, що взагалі дітей найкраще повинно підготовити до слухання такого важного та виховуючого предмету шкільного програму, як Зак. Бож. Це ж найкраще зробити через низку вступних бесід. Справедливо буде зазначити, що від уміlosti та успіху вступних бесід у значній мірі залежатиме успіх і всієї законоучительської праці в школі!

Далі автор ставить перед себе завдання—дати сталу богословську термінологію, „точні вирази, од котрих, по умовах догматичних, одступити не можна“...

Так, стала, справедлива та природня термінологія нам пекуче необхідна, маємо бо вже авторів, що, напр., оповідання про гріх праорітів озаглавлюють — „Впад прар. у гріх“! (Див. „Книгарь“, реценз. № 426). Але нас бере сумнів, чи пощастиТЬ ти зробити авторові на сторінках підручника та ще й для первого року навчання?!

Священно-історичний матеріал автор обіцяє викладати при свіtlі мессіянської ідеї „що найкраще освітлює Старий Завіт, або... виявляє образ Христа Спасителя“... Тільки так і повинно викладати цей матеріал, бо тільки при цій умові можна досягти природного завдання, що становить

1501

собі навчання Зак. Бож. в школі,—дати учневі головні засади богословсько-філософського світогляду християнського (див. „Книгарь“ реценз. № 426 та 460).

Автор бажає далі, щоб його книжка стала за підручника не тільки в школі початковій та середній, але й „для тих дорослих, хто буде научатися Зак. Бож. по сільських позашкільних організаціях та буде учитися на протязі всього одного року“. З приводу цього бажання мусимо сказати, що воно цілком недосяжне та хибне—через значно ріжний вік тих учнів, на яких рахує автор та через ще більшу ріжницю духовного розвитку їх. Треба стерегтися авторові, щоб не опинитися в становищі людини, що даремно намагається впіймати кількох зайців, що розбіглися в ріжні боки.

Закінчує автор свою післямову думкою, „що Зак. Бож. не повинен у вільній школі тісно замикатися в рамці програми, або підручника“. Що до програму—то це—правда; що ж до підручника, то тут—якесь непорозуміння! Думати, що школяра можна навчити того, чого немає в підручникові,—значить поділяти ту хибну думку, що можна в школі обійтися й зовсім без підручника... Але ж ще давні педагоги зробили правдиве спостереження: „discere sine libro—haurire aquam scribro“... Всякий підручник тим і необхідний, що треба дітям по чомусь затверджувати дома те, що вони чули у школі зі слів. Інакше навчити дитину не можна нічому!.. Через те авторові належить повна воля поширювати чи скорочувати, як те доводить йому власний досвід педагогічний, загальний програм. Але обравши за-для себе той чи інший обсяг цього програму, автор уже мусить по кожному розділові обраного програму подати неодмінно все найголовніше. Діти бо, повторюючи чи виучуючи вдома урок, повинні мати спроможність пригадати все, що їм треба запам'ятати. Та спроможність пригадувати класні пояснення подається в підручникові...

Поглянемо тепер на те, як і оскільки вдатно здійснив автор свої думки. Підручник поділено на чотири відділи: 1) Вступні бесіди, 2) Старий Завіт, 3) Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа та 4) Молитви щоденні з десятю Заповідями Божими. „Вступні бесіди“ складаються з шести розмов, що з'ясовують властивості Божі: Його духовність, вічність, всюду присутність і т. д. Забув чомусь автор тільки про все задоволеність та блаженство Боже... Матеріал, що подається в цьому відділові,

1502

буде користним з'осібна для починаючого законоучителя. Слід би було, по нашому, першу бесіду присвятити не духовності Божій, а Його всеблагості, або любові. Раз що це більше відповідає християнському поняттю нашему про Бога („Бог є любов'ю“), а друге—що розмова перша про Боже отчество та наше синівство відразу прояснила би уяву дитячу про Абсолютну Істоту, наблизила її до них та викликала найшляхетніше природжене почуття любові до Отця небесного. У сейві цього найіншимішого почуття, що його *першим* викликав у діях законоучитель, вони будуть приймати і ввесь дальший матеріал...

З'ясовуючи найглибший догмат про Трійцю Святу, автор вживає невдатного терміну, просто перекладаючи українським правописом російську формулу. Він пише: „в Бозі суть три Лиці: Отець, Син, Святий Дух“. Робити так зовсім непотрібно, бо в нашій мові є вираз, цілком досконально і влучніше висловлюючий зміст формули. Той вираз—„особа“. Це слово у нашій мові вкраїнській вживається як раз в значенні грецького „*prosopos*“,—лице, як виява *духовної сути*.

У бесіді „про святих“ автор вживає святыми „таких людей, котрі жили, котрі майже не грішили“. Замість „майже безгрішності“ в понятті святості, по нашему, було би користніше й доладніше підкреслити мент *цифого каєття*, бо „ніхто не без гріха, хоч би й один день був життя його на землі“... Тут же таки автор вживає терміна „Царство Небесне“; ні словом не з'ясовуючи змісту цього поняття. А воно тим часом центральне поняття християнської богословії й повинно бути на першім же кроці навчання Зак. Бож. як найкраще освітлено.—Нарешті, говорячи про молитви святих за нас та про їх поміч нам у добрих ділах, автор нічого не сказав про наші обов'язки до святих. А де зробити треба було би!..

На ці наші уваги автор може відповісти, що він надає законовчителеві повну волю, що підручник для законовчителя, як і каже автор в однім місці своєї післямови,—„не те, що поводирь для сліпого, а той інструмент, з котрого він виграс ті чи інші мелодії“. Потрібно зауважити, що підручник завше призначається не для вчителя, а для учня. Але він може або полекшувати працю вчителя, або ж зводити її на нівець. Що ж до порівнання підручника з „інструментом“, то хто ж не знає, що коли майстер не зуміє настроїти інстру-

мента, як слід, то ніякий геній на світі не добуде з нього мелодійних згуків?!

З Старого Завіту автором обрано всього одинадцять найголовніших подій. Вибір зроблено взагалі вдатно. Але величезний гандж цього відділу ми вбачаємо в тім, що автор не відокремив та докладніше не розповів про щасливий стан праородителів наших у раю. Він тільки п'ять рядків офірував у своїй книзі тому величезної ваги в історії людності фактів, що є джерелом найкращих наших змагань непереможних (до повного щастя фізичного й духовного), та що утворив і тепер утворює всю людську культуру релігійну, духову та матеріальну... Та цим же автор пошкодив і своїй власній справі,—„освітлити мессіянською ідеєю“ священно-історичні події Старого та Нового Завіту. Христос бо приходив до нас на землю не тільки за-для того, що б увільнити нас від зла в різних його проявах, але й за-для того, щоби повернути нам втрачену колись владу нашу над природою! Коли б, як слід, з'ясувати дітям, у чим полягав щасливий стан праородителів наших у раю, в якім би світлі принаднім уважалися їм потім оповідання: про перехід через Червоне море, про єгипетські казні, про пророка Єлісея та львиць, про трьох юнаків у печі розшаленій, про пророка Данила серед левів, про утихомирення Христом бурі на озері і т. д. і т. д!.. А тепер ці оповідання викликають майже одну усмішку в учнів, бо ми чи не вміємо, чи не догадуємося поставити думку дитячу з перших же кроків навчання Зак. Бож. у дійсчу перспективу історико-релігійну!.. Діло ж Христа ми звикли уявляти собі якось більш у негативних рисах (мент увільнення), ніж у рисах позитивних (мент повернення втеряного). Але ж не слід пересажувати на ґрунт український цих сколастичних поглядів російської богословії.—В оповіданні „Кайн та Авель“ слід було би авторові з'ясувати мессіянське значення жертви, ця бо свята дія відогравала велику роль підготовчу в Старім Завіті й містично-візвольну в житті Христовім.—Нарешті, в оповіданні „од Авраама до народження Христа“ автор пише дуже незрозуміло!.. Він пише: „люди жили *не по Закону Божому*, а по своїй злій волі. Кожий хотів *добра* тільки для себе, а другого не любив. Жити ставало що-раз тяжче. Люди бачили, що далі так жити не можна, що *повинен з'явитися новий закон*. Такий закон приніс на землю обітований Богом Спасителем, Господь наш

Іисус Христос". Входить, на думку автора, що все діло Христа полягає в *новім законі*, що приніс він на землю! Таким чином входить, що Христос був Великим Учителем — моралістом, — і тільки? Дуже радикально... але-ж плескувато і мілко. Навіть сучасний поступовий протестантизм в особі свого найкращого привідці, проф. А. Т. Гарнака помалу-малу зрікається цієї плескуватої думки... А як попала ця думка до підручника, що написано його православним панотцем, ми зрікаємося зважнути!..

У відділі третьїй уміщено двадцять оповідань про головніші події з життя Божої Матері та Христа. Мусимо зауважити тут ось які помилки. Розказавши про Хрестення Господне, автор додає: „од Івана Він хрестився, показуючи людям святу силу хрещення“. Що ж то була за сила в Івановім хрещенні?.. То ж було „хрестення каяття“!.. Християнської тайни хрещення ще не було, Христос бо ще не постраждав і не побігав смерти... А оповідаючи про „ворогів Господа“, автор пише: „після преображення ученики вже вірили тому, що Христос прийме од своїх ворогів смерть за правду“. Здається, сила преображення полягала не в цім, і мета його була інша..

Що до останнього відділу книжечки п. - о. Антоновича, де він подає щоденні молитви, то цей відділ не має рішучо віякої ціни. Тут бо не подається до молитов ніяких пояснень, а в підручникові цього бути не повинно!.. Чимало дивує тут нас ще й те, що, покладаючи головну вагу земного життя Христа у „новім законі“, автор до закону Мойсійового не додав навіть заповідів блаженства!..

Є в книжечці й малюнки: чотири зі Старого Завіту й дев'ять з нового. Але ми не розуміємо, чому автор вподобав одні малюнки і залишив другі, бо навіть не всі події з життя Христа та Його Матері ілюстровано...—Під першим малюнком зі Старого Завіту підписано: „Ангел виганяє Адама і Єву з раю“, а в оповіданні про пе говориться: „і вигнав Господь Бог Адама й Єву з раю“... Малюнки вийшли невдатно, і ми думаємо, що книга не втеряла б без них...

Зовнішній вигляд книжки незграбний. Є чимало друкарських помилок, і вони не поправлені...

Але не зважаючи на всі помилки і дефекти, ми все таки радо вітаємо пояну цієї нової спроби задовільнити потреби нашої школи. Автор бо її перший проявив рішучість залишити чужі та старі шляхи і пошукати своєї власної стежки. Не диво,

що він часом шкутильгає, такою бо є здебільшого доля всякого пionera!.. Тим більше що й помилки та ганджі авторові таї, що їх дуже легко виправити... Тоді матимемо зовсім добру книжку.

Свящ. Ол. Ходзицький.

✓ 961 Оповідання з Святого Письма Старого і Нового Завіту. Для початкових шкіл. Частина I. Зложив Захарій Курдіновський. Видання Полтавської Спілки Споживчих Товариств. Ст. 59. Ціна 2 гривні 60 шагів.

Ця книжка дає доволі матеріалу з Старого Завіту для дітей, що вчаться в початковій школі. На жаль тільки матеріал цей не досить звязаний з Новим Завітом месіянською ідеєю, бо, напр., прообраз „Неопалимої Куни“ не з'ясовано, а про такий важливий прообраз, як перебування Йоана в череві риби, навіть не згадано. Інші прообрази лише коротко зазначені без усяких пояснень, як напр., перехід жидів через Червоне море. Автор в цьому разі обмежується тільки короткою приміткою: „перехід через Червоне море назнаменував собою св. Хрестення в християнстві.“ І більш ні слова. А яким чином і чим саме цей перехід познаменував хрещення, так і лишається в книжці невідомим. Є історична помилка в рисунці скинії: жертівник всепалення стоїть поруч з умивальницею і праворуч від входу, тоді як історично він стояв просто проти входу і поперед умивальніці; крім того, передня частина двора, де стояли зазначені вище речі, була в дійсності більшою, ніж як то показано на плані. Не історично й те, що в кивоті завіту лежав, як каже автор, „Закон Мойсея“ (стор 33), бо справді там лежали тільки камінні таблиці з десятьма заповідями, а не весь Закон Мусіїв. Викликають непорозуміння деякі пояснення, що дає автор до біблійних оповідань. „Скинія, лише він напр., т. е. ніби переносний храм“ (стор. 32); при чим тут „ніби“, коли скинія справді була переносним храмом—не відомо. Або українське слово „сітник“, зрозуміле для кожної української дитини автор чомусь з'ясовує російським словом „тросник“. Що більше непорозуміння виникає з приводу пояснення, як стояли фігури херувимів на віці кивоту в скинії. Автор про це пише так: „зверху кивота була золота плита, на котрій по обох сторонах було поставлено херувимів, лицем до себе обернених“ (ст. 33). Як можна мати лице до самого себе оберненим, це — таємниця автора. Очевидно, треба: „обернених лицем один до одного“.

Але найгірше стоять справа з мовою. З цього боку можна прямо сказати, що хто не хоче псувати мови дітей, той не повинен давати їм цю книжку для читання, бо мова в ній є не українська і не російська, а так—ні се, ні те — мішанина української з російською, або, як говорять росіяне: „см'єсь французького съ нижегородскимъ“. Звичайно, ми не можемо вазначити тут усіх хиб такої мішаної мови, бо їх надто багацько в цій невеличкій книжці. Ми підкреслюємо для прикладу тільки такі слова й вирази: *вход* (ст. 8), *дев'янство* (ст. 14), *Іаков узняв* (ст. 25), від *Іакова* *получився народ* (стор. 25), *оженився на його дочці* (ст. 26), *нужда народа* (ст. 26), *вісвободити* (ст. 26), *казні* (ст. 26), *пасха* (ст. 27), *умертвив* *первенців* (ст. 28), *укушення яловитих змій* (ст. 29), *кожа* (ст. 33), *на жертівнику удержується вічний огонь* (ст. 34), *приказав* (ст. 34), *пощадив* (ст. 38), *стада* (ст. 38), *оруженосець* (ст. 39), *воздушний* (ст. 40), *язичники і язичеський* (ст. 43), *дотронувся* (ст. 50), *узнать* (ст. 50), *їх учили ріжним наукам* (ст. 52) і інші. Є вирази й слова, які не можуть бути віднесеніми ні до української, ні до російської мови. Напр., *на покаяння і поправу Господь зоставив людям 120 літ* (ст. 9); *від Авраама розродився народ* (ст. 13); *у дорозі його заскочила ніч* (ст. 16); *Мадиянити в той час лежали в твердим сні* (ст. 37); *спірка* ні до чого не довела (ст. 42); *гопити імя Бога* (ст. 55) і т. п.

Це все примушує нас рішуче сказати: подалі від книжки д. Курдіновського, бо вона зробить більш вади, ніж користі дітям.

Свящ. Степан Богданович.

Видавнича хроніка.

● 1-й Відділ Академії Наук має незабаром випустити в світ працю проф. Д. І. Багалія — Українська Історіографія.

● Літературно-Педагогична Колегія при Всеукр. Учит. Вид. Тов. „Всеувіто“ детально розробила план найближчої праці видавництва. Ухвалено видання книжок — I. Для школи: випуск підручників по всіх предметах, шкільного приладдя, методичних руководств і книг для шкільних бібліотек; II. Для дорослих: випуск книжок до навчання в школах для дорослих і систематичний ряд книжок по всіх галузях знання для читання на курсах і дома; III. Для дошкільного навчання. Друкарються такі книжки: 1) Педагогична енциклопедія для учительства та громадських діячів школи; 2) О. Музиченко. Хрестоматія по трудовій школі, та її біологічних, соціальних та політичних основах; 3)

1507

О. Музиченко. — Теорія і практика в единій трудовій школі; 4) Я. Чепіга. Трудовий принцип, його методи і нарис проекту трудової школи; 5) Дога, Ларин, Музиченко. Основи навчання рідної мови з методичними вказівками. Готуються до друку слідуючі книжки: 1) Розвиток живої мови, I вип. (скл. гурток вчит.); 2) Аритметичний задачник, I вип. (скл. гурток вчит.); 3) Початкова географія (скл. гурток вчит.); 4) Мірза Авакяні. Історична хрестоматія, I частина; 5) Барапов. Початкова фізика; 6) Трояновський, І. Природа та її явища; перекл. з моск.; 7) Чепіга, Я. Букварь, вид. I-е, 8) Марченко, П. Ботаніка для вищих початкових шкіл; 9) Русова, С. Букварь, вид. 4-е; 10) Грінченко, Б. Букварь, вид. 4-е; 11) Музиченко, О. Букварь, вид. I-е; 12) Чепіга, Я. Читанка, I частина; 13) Його-ж. Читанка, II частина; 14) Стешенко, О. „Рідні колоски“, ч. I і II, 15) Музиченко, О. Читанка для I-го року навчання; 16) Граматика укр. мови, ч. I і II (склав гурток вчителів); 17) Розвиток живої мови, II вип. (склав гурток вчителів); 18) Аритметичний задачник, II, III і IV вип. (склав гурток вчителів); 19) Бассараб, П. Задачник до початкового курсу арифметики, I і II част.; 20) Чепіга, Я. Наочна географія; 21) Географія України (склав гурток вчителів); 22) Трояновський, І. Хрестоматія по природознавству, I част.; 23) Трояновський, І. Серія книжок з життя тварин (25 випусків); 24) Геометрія для нижчих початкових шкіл (скл. гурток вчителів); 25) Бородавський. Ентомологія; 26) Чепіга, Я. Книга для позашкільної освіти — Букварь для дорослих; 27) Його-ж. Читанка для дорослих, перша після букваря з самостійними працями по арифметиці, письму й читанню.

Літературне життя.

(Звістки та чутки).

◁▷ З пропозиції I-го Відділу Укр. Академії Наук В. В. Мілковський готове до друку збірку матеріалів до історії українського руху добутих з Архівів губернаторського, генерал-губернаторського, жандармського управління та Київськ. Шкільної округи. До I-го тому увійдуть матеріали 60-х рр., що стосуються т. зв. хлопоманства.

◁▷ До редакційного портфеля „Нашого Мінулої“ надійшли і мають друкуватися в найближчому часі інтересні документи, що стосуються життя і літературної діяльності П. О. Куїша, між іншим щоденник письменника за кілька років (з 1845 р. починаючи), листи Драгоманова до Куїша і т. ін.

◁▷ Підвідділ с.-г. Освіти Київського Губземівідділу оголошує конкурс на складання збірника-читанки по колективізації сільського господарства. Збірник має бути складений для дорослого населення.

Видавець — Т-во „Час“.

Редактор — М. Зеров.

1508

Зміст журналів.

Наше Минуле. № 3, 1918.

Зміст: I. Сергій Єфремов. Масонство на Україні. II. Д. Дорошенко. Галицька Руїна 1914—1917 рр. (Спогади її враження). III. Оп. Сластіон. Портрети Антона Головатого. IV. В. Модзалевський. Будування церквів в Лубенському Мгарському монастирі в рр. 1862—1701. (З приводу 300-ліття його заснування). V. В. Міаковський. До історії української журналістики. 1. Газета К. Шейковського 1860 р. — 2. Цenzуровання „Губернскихъ Вѣдомостей“ на Україні. VI. П. Стебницький. До історії руху. VII. М. З-ський. „Гандзя“. З літических споминів. (До історії української драматичної літератури). VIII. Некрологи ї спомини. Ол. Грушевський. Памяті проф Ів. Лучицького.—Проф. В. Данилевич. + О. Я. Єфименкови.—Євг. Церфецький. + Орест Авдикович. IX. Архів літературний. Проф. М. Сумцов. До тексту творів Я. І. Щоголєва.—Пав. Зайцев. Листи Куліша до Н. Ол. Білозерської. X. Архів історичний. Доклад кіївського окремого цензора закордонної цензури про українські й чеські видання 1899 р.—Сергій Єфремов. Українці і справа замирення. Два документи з недавнього часу. I. Наша позиція. II. Лист до президента Вільсона. XI. Поліця Антівара-Бібліофіла. Сергій Єфремов. Один з нездійснених планів Драгоманова. XII. Хроніка. Інструкції та товариства. Архівна справа. Археологія. Музей. Памятки мистецтва й старовини. Памятники ї некрополь. Роковини. Ювілей. XIII. Рецензії. Г. А. Максимович. Виборы и наказы в Малороссии в Екатерининскую Комиссию 1767 г. В. Романовського.—Матвій Григорьевич Астрябъ. Лубенський Мгарський Свято-Преображенський монастирь. Фел. Ериста.—К. Широп'якій. Коліївщина (Гайдамаччина в 1768 році). Проф. В. Данилевича.—Вас. Різниченко. Смерть Мазепи. Характерник. Мазепа в історії й літературі та для сучасності. В. Модзалевського.—Григорев-Наш. Історія України в народніх думах та піснях. Од. Грушевського.—М. Сумцов. Слобідсько-Українські пісні. Проф. В. Данилевича.—Вячеслав Буд-

зиновський. Як Москва нищила Україну. Проф. В. Данилевича.—Проф. М. І. Ростовцев. Давнє минуле нашого шівдня. Проф. В. Данилевича.—В. Л. Модзалевський. Отривки изъ Стародубовской мѣской книги за 1664—1673 гг. Актовая книга Стародубского городового уряда 1693 г. Актовая книга Полтавского городового уряда XVII вѣка. Выпуски 1, 2 и 3. Івана Оппокова.—Труды Черниговской Губернской Ученой Архивной Комиссии, вып. XII, ч. 1. В. Л. Модзалевский. Материалы для біографії Стародубского полковника Тимофея Алексеевича. Євг. Онацького.—А. Л. Иконникова. Кіевъ, мать городовъ русскихъ.—М. А. Крылова. Старый Кіевъ.—Е. Нелидова. Кіевъ.—Е. О-скій. Золотыя ворота в г. Кіевъ. Фед. Ериста.—Muzeum polskie, poświecone dziejom i zabytkom sztuki i kultury, wychodzi pod redakcja Ludgarda Grocholskiego i kierownictwem artystycznem dr. Mieczysława Tretera. Й. П.—Українське мистецтво (листівки) Фед. Ериста.—Д-р. Дмитро Донцов. Культура при-мітивізму (Головні підстави російської культури). П. Стебницького.—Гр. Гетьманець (Гр. Сьогобочний). Борець народний. Богдана Кістяковського. XIV. Бібліографія. Додатки до покажчика неперіодичних видань по українознавству зарр. 1914—1917. Склад I. Айзеншток. XV. Зміст 1, 2 й 3-го чисел „Нашого Минулого“ 1918 р. XVI. Ілюстрації: Портрет Антона Головатого (работи М. Іванова). Лубенський Мгарський монастирь (2 фотографії). XVII. Покажчик імен та назв, які згадуються в 1, 2 та 3-му числах „Нашого Минулого“ 1918 р.

Літерат. Наук. Вістник. Кн. III. 1919 р.

Зміст: В. Кобилянський. Натюрморт. В трансі. Гріх. Божевілля. В новім руслі. Дмитро Загул. Poësia militans. Клим Поліщук. Поезії. П. Тичина. Поезії. М. Марковський. „Наташка Полтавка“ і „Москаль Чарівник“ I. П. Котляревського. Пана Мирний. Повія. М. М. Коцюбинський. Листи до дружини. М. Грушевський. Світлотини галицького життя. В. Диканський. Вовча рада. М. Котляренко. Професор каліграфії. Аркадій Казка. Зорі. М. Зеров. Українське письменство в 1918 році. Бібліографія. Оголошення.

Нові видання, надіслані до редакції „Книгаря“.

1262 Мічіс, Е.—Серце. Книга для дітей. З малюнками. З італійськ. мови перекл. Б. та М. Грінченки. Бібліотека „Молодість“, т. II. В-че т-во „Поступ“ м. Київ. 1919 р. Ст. 283+5. Ц. 16 гривень.

Андреєв, Л.—Кусака. Перекл. з російського А. Бурка. Вид. Правобереж. Філії Катерин. Укр. в-ва № 8, м. Кам'янець-Подільський. 1919 р. Ст. 16. Ц. 1 карб. 85 коп.

Біднов, В.—Що читати по історії України. (Коротенька історіографія України). В-ня Правобережн. Філії Катерин. Україн. Вид-ва № 9, м. Кам'янець-Подільський. 1919 р. Ст. 72. Ц. 5 карб. 50 коп.

1265 Богданів, М., проф.—Оповідання з життя природи. Переклад з російської мови

1509

Шопова, з передмовою В. Миколаїва. „Просвіт. Книгозб.“ № 1. В-ня Полт. Сп. Сп. Т-в, м. Полтава. 1919 р. Ст. V+76+2. Ц. 2 карб.

Бордуляк, Т.—Оповідання. Ч. II. „Просвітянська Книгозбірня“, № 18. В-ня Полтавськ. Сп. Сп. Т-в, м. Полтава. 1919 р. Ст. 129+3. Ц. 3 р. 55 коп.

Вовчок Марко.—Оповідання. З передмовою П. Коваліва. „Просвітянська Книгозбірня“ № 7. В-ня Полт. Сп. Сп. Т-в. Полтава. 1918 р. Ст. XVI+166. Ц. 2 р. 75 к.

Ї-ж.—Сестра і інші оповідання. „Народна Бібліотека“ № 2. В-че т-во „Криниця“. 1919 р. м. Київ. Ст. 71+3. Ц. 6 гривень.

Гоголь, М.—Заворожене місце. Переклад К. Дубняка, м. Полтава, 1919 р. Ст. 15. Ц. 1 карб. 25 коп.

1510

1270 **Грібіновський, В.** — Практичний словничок московсько - український. Київ. 1919 р. Ст. 36. Ц. 1 карб. 25 коп.

Земля. Альманах, кн. 1-ша. Вид. відділу преси Ц. К. У. П. С.-Р. Київ. 1919 р. Ст. 124+4. Ц. 9 гривень.

Квітка-Основяненко, Г. — Твори. Т. I. В-че т-во „Кривиця“ у Київі. 1919 р. Ст. LXXVI + 118 + XXIX. Ц. 16 грив.

Кониський Переображеня, О. Твори. Ч. I. З передм. В. Чередниченко. „Просвітянська Книгозбірня“, ч. 3. В-ня Полтавської Сп. Сп. Т-в, м. Полтава. 1918 р. Ст. 104. Ц. 1 карб. 10 коп.

Його ж. Оповідання. Ч. II. „Просвітянська Книгозбірня“ № 13. В-ня Полт. Сп. Сп. Т-в. Полтава 1919 р. Ст. 91+1. Ц. 2 карб. 15 коп.

1275 **Куліш, П.** — Чорна рада (Хроника 1668 року). З передмовою В. Щепотьєва „Просвітянська Книгозбірня“ № 10. В-ня Полт. Сп. Сп. Т-в. Полтава. 1919 р. Ст. 269+1. Ц. 6 карб.

Його-ж. — Орися і інші оповідання. „Народна Бібліотека“ № 1. В-че т-во „Кривиця“, м. Київ, 1919 р. Ст. 67 + 1. Ц. 5 гривен. [5.000].

Мирний, П. — Товариши. З передмовою В. Щепотьєва. „Просвітянська Книгозбірня“. В-ня Полтавськ. Сп. Сп. Т-в, м. Полтава. 1918 р. Ст. 103. Ц. 5 карб.

Могилянський, М. — М. М. Коцюбинський. (До біографії письменника). В-во „Десенські Хвилі“, № 1, м. Чернігів. 1919 р. Ст. 16. Ц. 1 карб. 50 коп.

Його-ж. — Іван Франко. Видавн. Відділ Губ. Наросвітв, м. Чернігів. 1919 р. Ст. 9. Ціви не визначено.

1280 **Мордовець, Д.** — Оповідання. З передмовою П. Коваліва. „Просвітянська Книгозбірня“ № 8. Вид. Полт. Сп. Сп. Т-в, м. Полтава. 1918 р. Ст. 41. Ц. 90 коп.

Поліщук, Т. — Тіні минулого. Волинські легенди. Кн. I. В-во „Сайво“. Київ. 1919 р. Ст. 134+2. Ц. 8 гривень. [1.000]

Стебницький, П. (П. Смуток.) — Ріг Веригори. Вид. Т-во „Сіверянська Думка“; м. Чернігів. 1919 р. Ст. 31, ц. 1 карб. 25 коп.

Тесленко, А. — Оповідання. Ч. I. З передмовою В. Чередниченко. „Просвітянська Книгозбірня“ № 2. В-ня Полт. Сп. Сп. Т-в, м. Полтава 1918 р. Ст. 102+2. Ц. 90 коп.

Його-ж. — Оповідання. Ч. II. „Просвітянська Книгозбірня“ № 11. Вид. Пол. Сп. Сп. Т-в, м. Полтава. 1918 р. Ст. 94+2. Ц. 4 гривні.

1285 **Українські легенди**. З ілюстраціями. Накладом в-ва „Волошки“, м. Київ. 1919 р. ст. 36. Ц. 5 карб.

Фещенко-Чопівський, І. — Природні багацтва України. Ч. II. Сільське господарство та сільсько - господарська промисловість. В-ня Всеукр. Кооперат. Вид. Союза. Київ. 1919 р. Ст. 150+2. Ц. 16 гривень.

Хведорів, М., проф. — Московсько-українська термінологія елементарної математики. Вид. Правобережн. Філії Кат. Укр. в-ва № 5, м. Кам'янець - Подільський. 1919 р. Ст. 37 + 1. Ц. 3 карб.

Чирвинський, В., проф. — Головні корисні копалини України в звязку з її геологичною минувшиною. Науково - популярний нарис. Вид. Кооперат. Видавн. Союзу. Київ. 1919 р. Ст. 63 + 1. Ц. 5 гривень.

Шевченко, Т. Гайдамаки. З передмовою В. Щепотьєва. „Просвітянська Книгозбірня“. В-ня Полтавськ. Сп. Спож. Т-в, м. Полтава, 1918 р. Ст. 99. Ц. 1 карб. 10 коп.

1290 **Шевченкова могила** (з малюнками). Написав С. Ефремов. В-ня Т-ва „Просвіта“ у Київі № 39. 1919 р. Ст. 47 + 1. Ц. 2 гр. 50 шаг.

Школярський збірничок. Кн. I. Вид. Полт. Сп. Спож. Т-в, м. Полтава, 1918 р. Ст. 105+1. Ц. 3 гривні 80 шаг.

1292 **Щоголів, Ір.** — Головніші шкідники наших садків. Ч. II. Вид. Всеукр. Кооперат. Вид. Союзу. Київ. 1919 р. Ст. 16. Ц. 3 гривні.

Т-во „ЧАС“ останніми часами видало такі нові книжки:

Пр. Спекторський Є. Основи права державного (Пер. О. Вечорницького)	1	50
Доц. Свенцицький Іл. Онови науки про мову українську	1	60
Пр. Тимченко Є. Українська граматика	2	25
Черкасенко Сп. Рідна школа, читанка I	1	30
Його-ж. Рідна школа, чит. II	2	10
Чепіга Я. Задачник для початкових народніх шкіл, рік другий	—	65
Науменко В. Загальні принципи українського правопису	—	25
Чапіга Я. Методичні замітки до навчання грамоти по згуковому методу	—	40
Гоголь М. Тараканія (переклад М. Садовського)	2	—
Кобець О. В Тараканія (драматичні картини для роковин смерті Т. Шевченка)	—	35
Де Амічіс Е. Шкільні оповідання, кн. I. (За рідний край. Маленький лицар. В поміч батькові. Хлопчик-барабанщик. В лікарні)	—	60
„Будні“. Оповідання з чужих мов (Джовані Чіамполі, Родзевичової, А. Доде, Арне Гарборга. Г. де-Мопасана, К. Міксата, М. Конопницької й інш.) т. I	2	25
Олесь О. „З журбою радість обнялась“, поезії, кн. I, вид. друге	1	40
Загул Д. З зелених гір (поезії)	1	60
Садовський М. Спомини з російсько-турецької війни 1877—78 р.	4	50
„Бім-бом, дзелень-бом!“ Нар. казочка, 8 великих малюнків в багатьох фарбах художника О. Судомори	2	50
Теж у чорній фарбі для розмальовування	2	—
„Прибадашка“. Нар. казка, мал. О. Судомори	2	50
Старицька-Черняхівська Л. Гетьман Петро Дорошенко (драма)	3	—
Ніковський А. Український правопис (словничок)	—	85
Стінний словник старовинних українських слів	—	75
Мосноссько-український словник „Час“	3	50
Американські оповідання. Упорядкував В. Старий	2	—
Старицька-Черняхівська Л. Останній спіл, вид. 2	—	70
Де Амічіс Е. Шкільні товариши (щоденник школяра), 3-е вид.	4	—
Гоголь М. Ревізор, комедія (перекл. М. Садовського).	3	—
Ожешкова Е. Gloria victis. (Оповідання)	—	50
Гаршин В. Чотири дні (Оповідання)	—	25
Андреев Л. Петъка на хуторѣ	—	20
Старицького М. Богдан Хмельницький	2	75
Гауптман Г. Ганнуся	1	50
Майстренко Х. В огні і крові	2	80
Григоренко Гр. Твори Т. I	4	50
Бічкер-Стоу Г. Томова Хатка (переказ. Ол. Діхтярь)	2	—
Марк Твен. Прінц та бідак (в перекл. Ол. Діхтяря)	5	—
Широцький К. Коліївщина	1	—
Петлюра С. Незабутні	1	50
Байков Л. Підготовка народу та війська до захисту батьківщини	7	—
Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні.	12	—
Старицький М. Облога Буші.	2	80
Стебницький, П. (П. Смуток). Поміж двох революцій	4	50
Григорій Наш. Історія Українського Народу	15	—

Вілька Українська Школа

загально-педагогичний журнал.

Видає Всеукраїнська учительська Спілка.

Передплата на 1918—1919 рік 35 карб.,
перше півріччя 16 карб.; друге 20 карб.

Адреса: Київ. Григорівська 4, тел. 31-77.

Редактує Комітет.

Сільський Тосподарь

двохтижневий часопис сільсько-господарської кооперації.

Умови передплати: на рік — 24 карб., на півріччя — 12 карб., окреме число 5 грив.

Адреса: Київ. Прорізва 19. „Централ“.

Редактує Комісія.

ГРОМАДА

громадсько-кооперативний і літературний журнал

виходить тричі на місяць

Ціна на „Громаду“ на цілий рік 50 гр.,
на півроку 26 гр. Окреме число 4 гр.

Адреса: Київ. В. Володимирська, 46.

З травня місяця ц. р. у Київі виходить часопис

„Книжний Вістник“,

присвячений питанням бібліотекознавства і
книгарських справ.

Видавець Національна Бібліотека при Укр.
Акад. Наук.

Редактор Іgn. ІІ. Житомирський.

Адреса: Київ. Гоголівська вул. 22, госп. 3.

Ціна часопису визначається на окремих
примірниках.

Товариство „ЧАС“ у Київі
ПРОДОВЖУЄ НА 1919 РІК ВИДАННЯ
й приймає передплату на місячник

Жи гарь

літопис українського письменства
(РІК ВИДАННЯ ТРЕТИЙ)

„Книгарь“ при участі відомих українських письменників і знавців з ріжних спеціальностей дає оцінку кожного видання; оповідає про його зміст, зазначає його якості й хиби.

Часопис „Книгарь“ подає повні відомості про діяльність всіх українських видавництв; оповіщає про всі наміри й плани кожного видавництва; про всі книжки, що вийшли або мають вийти.

Передплата на три місяці 15 карб. Перші 16-ть книжок „Книгаря“ за 1917 і 1918 р. висилаються за 18 карб. Оповістки видавництв по 1 карб. 50 к. за рядок.

Гроші на передплату надсилали по адресі: Київ. Володимирська 42, тел. 25—77. „ЧАС“, редакція „Книгаря“.

Щоб не було задержки в висильці, треба поспішати з передплатою.

„Книгарь“—в необхідним справочником і порадником для всіх особ та інституцій, що купують або цікавляться книгами; особливо він потрібний для бібліотек, книгозбирень, земств, „Пресвіт“, учительства.

Список співробітників „Книгаря“:

Проф. Д. Багалій, П. Богацький, Л. Бурчак, проф. М. Бурачек, О. Вечерницький, В. Волох, О. Волошин, Ф. Гавриш, П. Гай, А. Грабенко, Мих. Грінченко, Ол. Грудницький, проф. В. Данилевич, О. Діхтярь, В. Дога, Д. Дорошенко, О. Дорошкевич, Г. Дмитренко, проф. В. Дубянський, В. Дубровський, Н. Дубровська-Трикулевська, В. Дурдуковський, Ф. Ернест, С. Єфремов, Гн. Житецький, М. Жученко, П. Зайцев, М. Зеров, Н. Ішуніна, Т. Каракашенко, Ол. Кисільов, С. Кондра, В. Королів, В. Корінь, Ол. Кошиць, проф. А. Кримський, М. Кушнір, П. Лапин, М. Левицький, Ор. Левицький, М. Леонтович, П. Літвін, проф. Лобода, К. Лоський, О. Лотоцький, Є. Лукасевич, М. Марковський, Ф. Матушевський, К. Мацієвич, К. Михайлук, О. Мицюк, В. Міяковський, Мих. Могилянський, В. Модзалевський, А. Ніковський, П. Новак, О. Олесь, М. Павловський, С. Паночіні, С. Петлюра, В. Петрушевський, П. Погорілко, П. Пожарський, В. Порш, В. Поточний, Д. Ревуцький, Л. Ревуцький, С. Русова, М. Садовський, проф. Іл. Свенцицький, П. Синицький, проф. М. Сагарда, Ст. Сірополко, М. Сріблянський, В. Старий, Л. Старицька-Черняхівська, П. Стебницький, К. Стеценко, О. Стешенко, В. Страшкевич, проф. Є. Тимченко, Г. Тисяченко, О. Топачевський, П. Филипович, О. Ходзицький, В. Хоменко, С. Черкасенко, М. Шаповал, проф. К. Широцький, О. Шульгин, Н. Шульгина-Іщук, А. Яковлів, Б. Якубський, А. Яринович, проф. Ярошевич.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—М. Зеров.